

12. Szabadság, egyenlőség... és testvériség? A gyűlöletbeszéd és az internetes zaklatás elleni fellépés a felvilágosodás hazájában, Franciaországban

SZŐKE PÉTER

1. Egy tűnékeny egyensúly nyomában: gyűlöletbeszéd a fizikai és a virtuális térben

1.1. Voltaire-től az antirasszista jogalkotásig¹

Sokan elmondták és leírták már, hogy a hármas alkotmányos jelszó, *devise*, a szabadság, egyenlőség, testvériség hármas eszményéből az utolsó elérésével maradt leginkább adós a forradalom és az azóta eltelt csaknem negyed évezred Franciaországa. Ez az ország nem csak egy, hanem sok – véres – forradalom hazája volt. De az újabb és újabb eszmék folytonosan pezsgő laboratóriuma is, az éles szellemi ellentétek között finomra csiszolódó politikai kultúra, a republikánus patrióták és a paradox módon

¹ A kifejezés szabadsága újkori, francia szabályozásának rövid történeti áttekintését l. Villard, 2001, 137–148. o.

Dr. Szőke Péter
kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet

Szőke, P. (2023) 'Szabadság, egyenlőség... és testvériség? A gyűlöletbeszéd és az internetes zaklatás elleni fellépés a felvilágosodás hazájában, Franciaországban' in Nagy, Z. (szerk.) *Az összehasonlító jog eszközeivel a gyűlölet ellen. Az online gyűlöletbeszéd, zaklatás és megfélemlítés nemzetközi szabályozása*, 303–335. o. Budapest: Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet

https://doi.org/10.47079/2023.nz.gyuloletbeszed.10_12

nacionalista kollaboránsok, forradalmárok és intranzigens konzervatívok, az európai magaskultúra és a többé vagy kevésbé beilleszkedni akaró és képes bevándorló szubkultúrák közös világa egyszerre. A francia szabályozás megismerése és megértése azért is tarthat számot különös érdeklődésre, mert Franciaország a modern szólásszabadság alkotmányos és törvényi biztosításának egyik őshazája. Az Alkotmánytanács egy 1984-es határozatában kifejtette: a kifejezés szabadsága alapvető jelentőségű, nemcsak mert önmagában véve is különösen értékes, hanem mert a többi emberi és polgári jog érvényesülésének, sőt, egyenesen a nemzeti szuverenitásnak is biztosítója.² A francia felvilágosodás gondolkodói úttörő szerepet játszottak a fogalom kidolgozásában és abban, hogy a szólás- és véleményszabadság alapvető jogként nyerjen elismerést, amelynek egyetemes érvényét nehéz lenne kétségbe vonni, míg pontos tartalmáról a vitát aligha lehet valaha is lezárni. A franciák e szabadságjoghoz fűződő szenvedélyes viszonyát jól megragadja a Voltaire-nek tulajdonított, bár valószínűleg apokrif *bonmot*: „Nem értek egyet azzal, amit Ön mond, de mindhalálig küzdenék azért, hogy joga legyen mondani”.³

A gyűlöletbeszéd elleni fellépés francia alkotmányos alapjait az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatában már megjelenő egyensúlykeresés jelöli ki mind a mai napig, hiszen ez a dokumentum része a hatályos alkotmánynak.⁴ E szabályozás sajátossága, hogy a büntetőjogi felelősséggel kapcsolatos, fontos anyagi jogi rendelkezéseket nem kizárólag, sőt, nem is elsősorban a Büntető törvénykönyv (a továbbiakban: Btk.),⁵ hanem a sajtótörvény és az arra épülő, az újabb és újabb médiumok megjelenése miatt szükségessé váló jogalkotás tartalmazza.

A sajtószabadságról 1881-ben elfogadott, többször módosított törvény⁶ (a továbbiakban: sajtótörvény) IV. fejezete *A sajtó vagy bármilyen egyéb tájékoztatói eszköz útján elkövetett bűntettek és vétségek* címet viseli.⁷ Hatályos szövegének kialakulása a véleményért viselt felelősség szabályozásának változásait tükrözi az elmúlt bő száznegyven év során.

2 Cons. const., 10-11 oct. 1984, n° 84-181 DC

3 „Je ne suis pas d'accord avec ce que vous dites, mais je me battraí jusqu'à la mort pour que vous ayez le droit de le dire”. Elérhető: <https://www.projet-voltaire.fr/culture-generale/voltaire-citation-apocryphe-je-ne-suis-pas-d-accord-avec-vous/> (Letöltve: 2022. április 27.)

4 Constitution du 4 octobre 1958

5 Code pénal. A francia jogban a nagy kódexeknek nincs számuk. A kódexek egy része nem is kodifikáció, hanem kompiláció, azaz egy adott jogág hatályos fontosabb szabályainak folyamatosan változó gyűjteménye. A fejezet megírásakor külön nehézséget okozott, hogy minden esetben el kellett dönteni, hogy jogszabályi hivatkozásként az alap jogszabály, például a Btk., vagy az azt módosító törvény releváns rendelkezését, vagy esetleg mindkettőt célszerűbb megadni.

6 Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse

7 Egyes helyeken maga a Btk. is erre utal vissza. 132-76. szakasz.

Ha a II. világháború utáni jogtörténetet tekintjük, akkor az első ezek közül a fajgyűlölet elleni küzdelemről más országokat megelőzve, 1972-ben elfogadott, ún. Plevén-törvény.⁸ A teljesség kedvéért érdemes azonban felidézni egy Európában ritka, II. világháború előtti előzményt. Franciaországban ugyanis éppen akkor, amikor néhány más európai országban zsidóellenes törvényeket fogadtak el, a Daladier-kormány egy 1939. április 21-én kibocsátott törvényerejű rendelettel kísérletet tett a rasszista propaganda elleni fellépésre. Ez volt a sajtótörvényt módosító ún. Marchandeaurendelet, amelynek értelmében börtönbüntetéssel volt sújtható az, aki egy embernek vagy embercsoportnak faji vagy vallási hovatartozása miatt abból a célból akarta rossz hírét kelteni (*diffamation*), hogy ellenük a polgárok körében vagy a lakosságban gyűlöletet szítson.⁹ A francia jogban először jelent meg a faj (*race*) kifejezés; ellentétben azonban néhány más európai országgal, a jogalkotó itt nem valamelyik „rassz” elleni fellépés érdekében, hanem egy üldözött közösség védelmében cselekedett.

1.2. Új kisebbségek: bővülő védelem a posztkolonialista Franciaországban

A 2011-ben hatályon kívül helyezett Marchandeaurendelet azonban nem bizonyult elegendőnek az újabb feszültségek kezeléséhez. Egyrészt alkalmazása is nehézségekbe ütközött a bíróságok előtt. Sosem volt egyszerű például a gyűlöletkeltést mint a cselekmény elkövetésének célját vagy indítékát bizonyítani, aminek eredménye az lett, hogy a bíróságok egyfajta „mérsékelt rasszizmust” hajlandóak voltak eltűrni. Így fordulhatott elő például, hogy egy párizsi bíróság mindössze néhány évvel a holokauszt után, 1952-ben felmentett egy férfit, aki a zsidók „népünket kizsákmányoló tevékenysége elleni igazságos törvényeket”, valamint „mértéktartó és észszerű antiszemitizmust” sürgetett.¹⁰ Az algériai háború és a francia gyarmatok felszabadulása nyomán a francia lakosságon belül növekedésnek indult a maghrebi és szubszaharai származású népesség aránya, és ezzel párhuzamosan szaporodtak a velük szembeni atrocitások, diszkrimináció, akár bűncselekmények is. Az elkövetők között akadtak az Algéria elszakadását ellenző szélsőjobboldali csoportok, félkatonai alakulatok, de egyszerű honpolgárok is: egy-egy házmester, háziúr, taxisofőr, vagy éppen hatósági közegek: rendőr, csendőr stb. Velük

8 „Loi Plevén”: a törvény az előterjesztő igazságügyi miniszterről kapta a nevét. (Az előterjesztők – képviselők, szenátorok stb. – nevének megörökítése a francia törvények elnevezésében is gyakori.) *Loi n° 72-546 du 1er juillet 1972 relative à la lutte contre le racisme.*

9 „...exciter à la haine entre les citoyens ou les habitants”. A jogszabály eredeti szövege nem található az ingyenes és nyilvános francia online jogtárban, hanem csak a hivatalos lapokat archiváló Gallica honlapján: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6550948q/f3.item#> (Letöltve: 2022. június 30.)

10 Hochmann, 2022, 2. o.

szemben megjelentek azok a jogvédő, aktivista – olykor militáns – csoportok is, akik az államtól határozott fellépést követeltek a kisebbségek védelmében, látván, hogy a faji vagy xenofób indítékú bűncselekmények gyakran büntetlenek maradnak, vagy elkövetőik aránytalanul enyhe büntetésben részesülnek; azaz felmerült a gyanú, hogy a rasszizmus az igazságszolgáltatást is megfertőzte, és így strukturálissá vált.¹¹ A Pleven-törvény elfogadása előtt hosszú vita folyt arról, vajon kell-e az áldozatok között effajta megkülönböztetést tenni valamiféle *lex specialis* elfogadása révén; vajon nem sérti-e éppen a jogegyenlőség elvét, ha a rasszista bűncselekmények áldozatai esetében törvényben rögzítik, hogyan kell a bírónak értékelnie ezt az indítékot, míg más indíték – és ezzel más áldozati csoportok – esetében az általános büntetőjogi szabályok szerint jár el és mérleget? A fordulat azután következett be, hogy Franciaország ratifikálta az ENSZ Közgyűlés által 1965-ben elfogadott, a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezményt, amellyel jogalkotási kötelezettséget is vállalt.¹² A Pleven-törvény módosította és kiegészítette a sajtótörvény említett, büntetőjogi jellegű fejezetét az etnikai, nemzeti, faji vagy vallási alapú diszkriminációra, gyűlöletre vagy erőszakra uszítás tilalmával. Egy évig terjedő szabadságvesztéssel és/vagy pénzbüntetéssel fenyegette azt, aki valamely személlyel vagy csoporttal szemben annak származása, vagy adott etnikumhoz, nemzethez, fajhoz (*race*) vagy vallásoz tartozása vagy nem tartozása miatt diszkriminációra, gyűlöletre vagy erőszakra uszít (*provoquer*) – akkor is, ha az uszítást nem követi tett. Amennyiben az uszítás „eredményes”, azaz újabb bűncselekményt von maga után, úgy az uszító bűnsegédként (*accomplice*) felel, de ez esetben a cselekményt már a Btk. alapján kell megítélni.¹³ A Pleven-törvény részletesen felsorolta az elkövetés módjait. Megvalósítható a tényállás szóban, kiabálással (!) (*cris*), fenyegetéssel, amennyiben mindez nyilvános helyen zajlik. Vagy megvalósulhat írásban, a képi ábrázolás különféle – a jogalkotó által részletesen, de nem taxatív módon felsorolt – formáival, amennyiben ezeket forgalmazzák, vagy más módon nyilvánosságra hozzák, terjesztik. Külön is említi a szöveg a nyilvános gyülekezés helyeit, hiszen nyilván hatékony lehet az uszítás, ha ilyen helyen függesztenek ki uszító tartalmú plakátot, osztogatnak röpcédulákat. A tényállás eleme azonban a közvetlen oksági kapcsolat, vagyis az szükséges, hogy az uszítás közvetlenül váltsa ki a bűncselekményt az elkövető részéről (*auront directement provoqué l'auteur... à commettre ladite action*). Büntetni rendelte a Pleven-törvény azt a magatartást is, amely nem uszít sem konkrét bűncselekményre, sem diszkriminációra, még csak gyűlöletre

11 Brahim, 2020, 237–270. o.

12 Jelen fejezetben a francia belső jogalkotásra összpontosítunk. A vonatkozó nemzetközi és európai uniós jogfejlődésre nézve részletesebben l. Kondorosi, 2015, 81–96. o.

13 Btk. 121-7. szakasz

sem, „csupán” arra irányul, hogy az imént említett csoportokat vagy azokhoz tartozó személyt ugyancsak az előbb felsorolt eszközök felhasználásával rossz színben tüntesse föl. A tényállás megnevezésére a francia jogi terminológia a *diffamation* szót alkalmazza, amelyet el lehet követni egy személy vagy személyek valamely csoportja ellen. Ennek magyar szótári megfelelője a „rágalmazás”, ami azonban némi nehézséget okoz. Hogyan lehet ugyanis egy népcsoportot, egy vallás híveit, egy kultúra képviselőit csoportosan rágalmazni? A *diffamation* jelentése a Larousse értelmező szótára szerint az alábbi: „Précíz tény olyan állítása vagy tagadása, amely valamely személy vagy testület becsületének vagy jó hírvének sérelméhez vezet”,¹⁴ a tényállás megvalósulása szempontjából tehát másodlagos, hogy az állítás igaz vagy hamis.¹⁵ E fejezetben a továbbiakban a „becsmérel, becsmérlés” szót használjuk. Amennyiben nyilvánosság előtt követik el, akkor bűncselekmény, ha nem, akkor csak szabálysértés. Ezt a bűncselekményt is szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel fenyegette a Pleven-törvény. A hasonló sértetti kör ellen, hasonló indítékból megvalósuló, de ennél is enyhébb tényállást a sértésben (*injure*) határozta meg a Pleven-törvény. Ellentétben a sértés általános tényállásával, amely csak magánvádra üldözendő, ezekre az alakzatokra a Pleven-törvény lehetővé tette az ügyési fellépést. Lényeges vívmánya volt ennek a jogszabálynak, hogy a rasszizmus és a diszkrimináció elleni küzdelemre létrejött és bejegyzett civil szervezeteknek lehetővé tette, hogy az itt tárgyalt büntetőperekben magánfél jogait gyakorolják. (Amennyiben a sértett magán-személy, úgy csak annak beleegyezésével.) Nem tartozik szorosan tárgyunkhoz, de az összefüggés miatt fontos megjegyezni, hogy ugyanez a törvény a francia Btk.-t is módosította, amennyiben bevezette a faji diszkrimináció bűncselekményét és annak különböző tényállásait. Ezek lényege, hogy büntetni rendeli azt, amikor valakivel szemben pusztán származása vagy csoporthoz tartozása miatt valamilyen hátrányt alkalmaznak vagy tőle jogos előnyt (jogot, szolgáltatást stb.) megtagadnak.

A Pleven-törvény sem váltotta be maradéktalanul a hozzá fűzött reményeket. A jogalkalmazásban pedig szintén maradt bizonytalanság. A társadalmi nyomás nem csökkent. Egymást követték az utcai megmozdulások: így például a rasszista bűncselekmények áldozatainak anyáiból álló egyesület szervezett hatalmas tüntetést 1984 tavaszán, az antirasszista jogalkotás folytatását, és általában szigorúbb fellépést követelve

14 „*L'allégation ou l'amputation d'un fait précis qui porte atteinte à l'honneur ou à la considération d'une personne ou d'un corps constitué.*” Elérhető: <https://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/diffamation/43397> (Letöltve: 2022. június 30.)

15 A magyar értelmező szótár is ismeri a „diffamál, diffamáló” szavakat (<https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/d-23F4B/diffamal-2470F/>). Ezek a mai nyelvből kikoptak ugyan, de jobb híján megfontolandó lenne használatuk bevezetése, miután a rágalmaz szó nem adja vissza a jelentését, a „rossz hírbe hoz” pedig körülményes.

a jogalkotótól és a jogalkalmazótól egyaránt. A társadalmi renddel kapcsolatos egyes rendelkezésekről elfogadott 1985. évi 85-10. sz. törvény végül megelégedett azzal, hogy mindössze egyetlen ponton lépjen tovább: kiszélesítette azoknak a civil szervezeteknek a körét, amelyek magánfélként kapcsolódhatnak be a rasszista jellegű bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokba.¹⁶

A nyolcvanas évek a főként arab és afrikai bevándorlókat érő atrocitások gyakoribbá válásának jegyében telt, de az évtized végén növekedést észleltek az antiszemita megnyilvánulásokban is. A jogalkotó először nézett szembe a holokauszttagadás jelenségével, miután Jean-Marie Le Pen szélsőjobboldali politikus (a köztársasági elnökségért folytatott versenyben Emmanuel Macron kétszeres kihívója, Marine Le Pen apja) a gázkamrákról mint a II. világháború egyik „részletkérdéséről” szólt.¹⁷ A holokauszt-revizionizmus elleni küzdelem vezetett a Gayssot-törvény¹⁸ elfogadásához 1990-ben. Ez a törvény módosította a sajtó- és a Büntető törvénykönyvet egyaránt. Bevezette a holokauszttagadás bűncselekményi tényállását – ennek létjogosultságát azóta is vitatják. Ellenzői szerint a történelem egy bizonyos olvasatának a kodifikálása sérti a kifejezés szabadságát, az egyenlőség elvét pedig azzal gyengíti, hogy a *shoát* mintegy kiemeli a többi népirtás közül. Az alkotmánybíróság szerepét betöltő Alkotmánytanács 2015-ben hozott ítélete azonban mindkét kritikát elutasította. Úgy találta egyrészt, hogy a II. világháború idején elkövetett, és a nemzetközi büntető bíróságok, valamint a francia bíróságok által emberiség elleni bűncselekménynek nyilvánított rémtettek tagadása vagy kisebbitése önmagában is megvalósítja a fajgyűlölő és antiszemita uszítást; ugyanakkor pedig a jogalkotó szándéka szerinti normaszöveg semmilyen módon nem korlátozza a történettudományi vitát. A holokauszttagadás tehát visszaélés a kifejezés szabadságával, és az ennek megelőzésére választott jogalkotói eszköz célszerű és arányos korlátozást jelent a kifejezés szabadságára nézve. A holokauszt tagadásának különleges, egyéb hasonló népirtásoktól eltérő kezelését pedig nem önmagában annak súlyossága, hanem eltérő jogi megítélése is igazolja: a II. világháború idején végbe ment holokauszt felett nemzetközi és francia bíróságok mondtak ítéletet és tisztázták a bűntettek mibenlétét és jellegét.¹⁹ Érdekes ugyanakkor, hogy ennél az alkotmánytanácsi ítéletnél az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága (EJB) már tizenhat évvel korábban tovább ment a *Faurisson kontra Franciaország* ügyben. A testület ekkor ugyanis arra a következtetésre jutott, hogy a Nürnbergi Nemzetközi Törvényszék tévedhetetlenségének kétségbe vonása önmagában nem lett volna elegendő alap a véleménynyilvánítási szabadság korlátozására;

16 Loi n° 85-10 du 3 janvier 1985 portant diverses dispositions d'ordre social art. 62.; Brahim, 2020, 6. o.

17 Elérhető: <https://www.dailymotion.com/video/x2m2xr4> (Letöltve: 2022. június 30.)

18 Loi n° 90-615 du 13 juillet 1990 tendant à réprimer tout acte raciste, antisémite ou xénophobe

19 Décision n° 2015-512 QPC du 8 janvier 2016. Elérhető: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2016/2015512QPC.htm> (Letöltve: 2022. június 30.)

a döntő érv, amelynek hatására az EJB a korlátozást mégis jogszerűnek találta, az volt, hogy a francia bíróságok által a Gayssot-törvény alapján elítélt Faurisson revizionista nézeteit nem kutatóként, szakmai vitában és érvekkel alátámasztva, hanem gyűlöletkeltő kijelentések kíséretében fogalmazta meg.²⁰

Az ezt követő vita arról folyt, hogy célszerű-e bevezetni a büntetőjogba a rasszista, antiszemita és xenofób indítékot mint általános súlyosbító körülményt. A jogalkotó sokáig ellenállt ennek a törekvésnek, míg végül az ezredfordulóra a helyzet olyan súlyossá vált, hogy lépnie kellett. A rasszista és etnikai ellentétek kiéleződésének ezúttal is inkább külső okai voltak: az izraeli–palesztin feszültség súlyosbodása, majd a 2001. szeptember 11-én elkövetett merényletek és az USA által válaszul indított háborúk radikalizálták a francia muszlim kisebbség egyes szektorait, de a bevándorlásellenes erőket is. A kormányzó gaullista jobboldal két nemzetgyűlési képviselője szerint az antiszemita és iszlamofób incidensek gyakorisága és jellege már a két világháború közötti légkört idézte.²¹ Az Európai Unió figyelmébe is ezekben az években fordult a probléma felé, és alkotta meg a rasszizmust, idegengyűlöletet és antiszemitizmust visszaszorítani hivatott uniós jogszabályokat. A rasszista, antiszemita és idegengyűlölő bűncselekmények büntetésének súlyosbításáról elfogadott 2003/88. sz. törvény²² végül a Btk.-ba általános súlyosbító körülményként iktatta be az etnikai, nemzeti, faji vagy vallási gyűlöletet mint indítékot. A súlyosbító körülmény fennálltát akkor állapíthatja meg a bíróság, ha a cselekményt olyan szóbeli, képi, tárgyi vagy bármilyen egyéb megnyilvánulás előzi meg, kíséri vagy követi, amely az áldozat becsületét vagy megbecsülését azon az alapon sérti, hogy ő meghatározott etnikumhoz, nemzethez, fajhoz vagy valláshoz tartozik vagy éppen nem tartozik (mert nem francia, nem muszlim stb.). A biztonság kedvéért a jogalkotó azt is szankcionálja, ha az elkövető csak feltételezte vagy tévesen ítélte meg a sértett hovatartozását.²³

1.3. Új frontok nyílnak: a küzdelem a virtuális kibertérben folytatódik

Amint láttuk, a sajtótörvény az évtizedek során folyamatosan korszerűsödött. Emiatt ma már nehéz elválasztani az off-, ill. az online megjelenésű gyűlöletbeszéd elleni küzdelem eszközeit. A nyomtatott és virtuális sajtó közötti különbség elmosódik.

20 *Robert Faurisson v. France, Communication No. 550/1993, U.N. Doc. CCPR/C/58/D/550/1993(1996)*. Elérhető: <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/html/VWS55058.htm> (Letöltve: 2022. június 30.); Kondorosi, 2015, 83. o.

21 Brahim, 2020, 10. o.

22 *Loi n° 2003-88 du 3 février 2003 visant à aggraver les peines punissant les infractions à caractère raciste, antisémite ou xénophobe*

23 Btk. 132-76. szakasz

A sajtótörvény hatályos szövege már a 2. szakaszban az újságíró fogalma alá vonja az internetes kiadványokban publikáló sajtómunkásokat is, amiből következik, hogy a sajtóvétségeknek ez a személyi kör a kibertérben is elkövetője lehet.

A kibertérbe kerülő gyűlöletkeltő tartalmak elleni küzdelem egyik legfontosabb jogalkotása volt a digitális gazdaságba vetett bizalomról 2004-ben elfogadott törvény (a továbbiakban: DGVB-tv.). Alapvető rendelkezéseket tartalmaz a gyűlöletkeltő tartalmak elleni együttműködés és fellépés lehetőségeiről, a tartalomszolgáltatók és az online platformok fenntartóinak felelősségéről. A legfontosabb szabályok a DGVB-tv. 6. szakaszában és azok kiegészítéseiben találhatók. A jogalkotó három rétegben szabályozta az anyagot. Egyrészt célja volt, hogy rendezze az internetszolgáltató (*hébergeur*) és a tartalom szerkesztője (*éditeur*) között megoszoló polgári és büntetőjogi felelősség kérdéseit. Másrészt olyan tényállásokat, magatartásformákat határoz meg és rendel büntetni, amelyeknél a gyűlöletkeltő tartalom már a közrendet is veszélyezteti. Ezek esetében az internetszolgáltatóra a fokozott éberség (*vigilance*) felelősségét rója. A harmadik réteg vagy fokozat a különösen súlyos cselekményeket veszi célba, mint amilyen a gyermekpornográfia vagy a terrorizmus.

A jogalkotó napjainkra ezt a szabályozást is elavultnak ítélte – hiszen elfogadásakor nem volt sem okostelefon, sem közösségi média –, és a felelősség további szigorításának irányában lépett tovább, amikor 2020-ban elfogadta az Avia-törvényt,²⁴ amely azonban csak részlegesen léphetett hatályba, miután egyes lényeges rendelkezései fennakadtak az Alkotmánytanács előzetes normakontrollján. Az Avia-törvény minden eddiginél szigorúbb felelősséget és cselekvési kötelezettséget rótt volna az online platformok és keresőmotorok üzemeltetőire annak érdekében, hogy szinte azonnal távolítsák el a gyűlöletkeltő tartalmakat. Miután a törvény számos fontos rendelkezése nem léphetett hatályba, az alkotmányossági aggályokat orvosoló újabb jogalkotásra került sor 2021 augusztusában. Ez volt a Köztársaság alapelvei iránti tiszteletet megerősítő törvény 2021 augusztusában,²⁵ amely igyekezett levonni az Avia-törvény alkotmányossági fiaskójának tanulságait. A törvény eredeti rendeltetése a szeparatizmus (!) elleni küzdelem lett volna, ezért a szakirodalom „szeparatizmustörvényként (*loi séparatisme*)” is említi,²⁶ és a továbbiakban mi is ezt tesszük. Valójában a hazai jogalkotásból is ismert salátatörvényről van szó, amely a vallásgyakorlás, a közszolgálat, a civil szervezetek, a köz- és magánoktatásügyi jogi szabályozását módosította. A szeparatizmustörvény I.

24 A törvényjavaslatot előterjesztő Laetitia Avia képviselő neve után. *Loi n° 2020-766 du 24 juin 2020 visant à lutter contre les contenus haineux sur internet (1)*.

25 *Loi n° 2021-1109 du 24 août 2021 confortant le respect des principes de la République*

26 Bigot, 2021, 8. o.

címe szól a Köztársaság alapelvei érvényesülésének biztosításáról és a társadalmi élet minimális követelményeiről. Ennek rendelkezései között kapnak helyet az internetes gyűlöletbeszédre és az interneten megjelenő káros tartalmakra vonatkozó szabályok. Ennek a IV. fejezetnek a rendelkezései olyan átfogóak, hogy „törvényt képeznek a törvényben”.²⁷ Módosítja a Btk., a büntetőeljárás törvény és a sajtótörvény mellett a kommunikáció szabadságáról szóló Léotard-törvényt,²⁸ a DGVB-tv-t, valamint az oktatási törvénykönyvet²⁹ (a továbbiakban: Otk.) is.

A törvényhozó ezzel akart reagálni a Franciaország alkotmányos rendjét alapjaiban fenyegető olyan terror-, ill. gyűlölet-bűncselekményekre, mint amilyen a Charlie Hebdo szerkesztősége ellen elkövetett, már említett merénylet, vagy Samuel Paty gimnáziumi tanár meggyilkolása a nyílt utcán, 2020 őszén. Patyt muszlim szélsőségesek előbb a közösségi médiában vették üldözőbe, és ezzel gyakorlatilag halálra ítélték, miután a tanár a *Charlie Hebdo*-ban megjelent Mohamed-karikatúrák kapcsán a kifejezés szabadsága melletti kiállást tanította diákjainak, köztük muszlimoknak is. A jogalkotó ezért most fel akart lépni a *doxing*³⁰ jelensége ellen, így a Btk. új rendelkezésével büntetni rendeli személyes adatok vagy információk akár off-, akár online nyilvánosságra hozatalát, terjesztését, továbbítását, amennyiben ezt abból a célból követik el, hogy azzal a sértettet vagy annak családtagjait azonosíthatóvá tegyék, és így merénylet *közvetlen* kockázatának tegyék ki. A büntetési tétel három év szabadságvesztés és 45 ezer euró pénzbüntetés. Minősítő körülmény, ha a cselekményt közhivatalt viselő személy, újságíró vagy valamely – a rendelkezésben felsorolt – sérülékeny csoport tagja ellen követik el. Ha az elkövetéshez on- vagy offline kiadványt használtak fel, úgy a kiadói felelősség vagy üzemeltetői felelősség szabályai szerint kell megállapítani a büntetőjogi felelősséget is.³¹ Ezt a rendelkezést nemzetgyűlési képviselők egy csoportja megtámadta az Alkotmánytanács előtt. Kifogásuk szerint ez a bűncselekményi tényállás akadályozhatná az újságírói tényfeltárást közszereplőkkel, törvénytelenül intézkedő rendőrökkel stb. szemben. A testület azonban 2021 augusztusában helybenhagyta a normát, egyebek között azzal az indoklással, hogy a személyes adatok leleplezése, közzététele csak akkor valósítja meg a tényállást, ha annak célja a sértett szándékos és közvetlen

27 Bigot, 2021, 1. o.

28 *Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication*

29 *Code de l'éducation*

30 „Egy személy vagy szervezet magán- vagy azonosításra alkalmas adatainak [...] internetalapú kutatási és közzétételi gyakorlata. Ezen információk megszerzésére alkalmazott módszerek tartalmazzák a nyilvánosan hozzáférhető adatbázisok és a közösségi média [...] oldalak [...] kereséseit, a hekkelést, és a pszichológiai befolyásolást [...] is.” Elérhető: <https://sealog.hu/tudastar/fogalomtar/doxing-v-doxxing> (Letöltve: 2022. június 30.)

31 Btk. 223-1-1. szakasz

veszélyeztetése;³² az újságírói tevékenység tehát nem esik majd ennek a büntető normának a hatálya alá. Meglehetősen összetett, kényes tényállásról van szó, amely az eltelt idő rövidsége miatt még nem méretett meg a bírói joggyakorlatban. Az elkövető alapvetően tehát négy elem együttes jelenléte meríti ki a tényállást:

- a) Információt vagy adatot hoz nyilvánosságra (*révéler*), terjeszt (*diffuser*) vagy továbbít (*transmettre*), függetlenül attól, hogy ez off- vagy online történik, milyen platformon, alkalmazás révén stb.; nem is kell hozzá közösségi média, hanem elég, ha pl. Whatsapppon, Telegramon stb. történik. A jogalkotó így akart lépést tartani a korrall, és meghaladva megtartani a sajtótörvény kínálta paradigmát.
- b) Az információ tárgya nincs pontosan meghatározva: vonatkozhat a sértett magán- vagy szakmai életére egyaránt. A jogalkotó itt ugyancsak túl akart lépni a gyakran parttalan vitán arról, hol húzódik a magánélet határa.
- c) Az információ lehetővé teszi a sértett azonosítását és megtalálását az elkövető számára: ez a legfontosabb kellék, ami megérteti velünk, miért olyan tág megfogalmazású az első két fogalmi elem.
- d) Az indíték (*mobile*): e szubjektív feltétel fennállása a tényállás megvalósításának *sine qua non*ja. Ezt a bűncselekményt nem lehet tehát gondatlanságból elkövetni. A bíróság előtt bizonyítani kell, hogy a cselekmény elkövetésének célja az volt, hogy az áldozatot, családtagjainak személyét vagy javait „közvetlen veszélynek” (*risque direct d’atteinte*) tegye ki.
- e) A veszélynek olyannak kell lennie, amelyről az elkövető nem állíthatja, hogy nem ismerhette (*ne pouvait ignorer*).³³

A Paty-gyilkosság nyomán jött létre külön, hat ügyészből álló szekció a párizsi főügyészségen. A szekció ügykörébe a legösszetettebb és leginkább mediatizált internetes gyűlölet-bűncselekmények tartoznak.

A francia médiahatóság, az Audiovizuális Média tanács³⁴ 2020 júliusában, az Avia-törvény egyik, az Alkotmánybizottság által életben hagyott rendelkezése nyomán létrehozta az online gyűlöletkeltést figyelő központot.³⁵ A megfigyelőközpont feladata, hogy nyomon kövesse és elemezze az interneten, különösen a közösségi médiában megjelenő, gyűlöletkeltésre alkalmas, főként a fajgyűlöletre, terrorizmusra, zaklatásra (*harcèlement*) uszító tartalmakat. A központnak nincs önálló honlapja; nem annyira

32 *Cons. const.*, 13 août 2021, n° 2021-823 DC

33 Bigot, 2021, 12. o.

34 Conseil supérieur de l’audiovisuel (CSA)

35 Observatoire de la haine en ligne. Elérhető: <https://www.csa.fr/Informer/Toutes-les-actualites/Actualites/Observatoire-de-la-haine-en-ligne-analyser-pour-mieux-lutter> (Letöltve: 2022. június 30.)

önálló intézmény, mint inkább a médiahatóság egyik funkciója. 2022. január 1-jei hatállyal azután ez a jog- és szerepkör egy újonnan létrehozott intézmény, az Audiovizuális és Digitális Kommunikációt Szabályozó Hatóság (ARCOM)³⁶ felügyelete alá került. Ez az új hatóság az Audiovizuális Médiatanács és a szellemi alkotások internetes közlését és a szerzői jogok online védelmét felügyelő főhatóság³⁷ összeolvadásával jött létre. A fúzió annak a megfontolásnak az eredménye, miszerint a klasszikus audiovizuális média (rádió, televízió) és az interneten elérhető tartalmak megkülönböztetése szervezeti-intézményi értelemben is meghaladottá vált; továbbá szintén célszerű azonos eszközökkel, azonos keretek között fellépni az elektronikus és online médiában elkövetett jogsértések ellen, irányuljanak azok akár a szellemi tulajdonjog, akár az emberi méltóság ellen.

1.4. A hatályos szabályok

Mielőtt áttérnénk a gyűlöletbeszéddel kapcsolatos joggyakorlatra, majd az internetes zaklatás témájára, az eddig mondottak fényében tekintsük át újra és rögzítsük a gyűlöletbeszéd és a hozzá kapcsolódó tényállások hatályos szabályozásának legfontosabb elemeit.

A sajtótörvény 23. szakasza általános büntetőjogi záradékot tartalmaz a sajtószabadság korlátjaként, hogy azzal visszaélve ne lehessen bűncselekmény elkövetését elősegíteni. Eszerint bűnrészesként (*complice*) felel mindaz, aki a bűncselekmény elkövetését közvetlenül, az alábbi eszközök útján kiprovokálja:

- a) nyilvánosan vagy nyilvános helyen elmondott beszéd, fenyegetés;
- b) írásban, akár nyomtatott, akár ábrázolt formában, amennyiben ezeket árusítják vagy nyilvános helyen bemutatják pl. plakáton vagy
- c) mindezt elektronikus úton teszi.

Fontos, hogy a tényállás kelléke az uszítás, felbujtás eredményessége (*si la provocation a été suivie d'effet*). A sajtótörvény 24. szakasza rendeli büntetni mindazokat a cselekményeket, amelyek a szabad, nyilvános véleménynyilvánítás eszközeivel visszaélve meghatározott, az emberi élet, méltóság elleni erőszakos bűncselekmények, valamint a nemzet érdekei elleni bűncselekmények (hazaárulás) elkövetésére uszítanak, amennyiben az uszítás eredménytelen marad. Itt érhető tetten a különböző

36 Autorité de régulation de la communication audiovisuelle et numérique. Elérhető: <https://www.csa.fr/Informer/Espace-presse/Communique-de-presse/En-route-vers-l-ARCOM> (Letöltve: 2022. június 30.)

37 Haute autorité pour la diffusion des œuvres et la protection des droits sur internet

generációs sajtótörvény-novellák és a Btk. közötti összefüggés. Amennyiben az uszítás eredményes, azaz az említett bűncselekmények valamelyikének elkövetését ténylegesen kiváltja, akkor a cselekmény már átkerül a Btk. általános részének hatálya alá.³⁸ Témánk szempontjából lényegesebb a sajtótörvény előbb említett 24. szakaszának az a bekezdése, amely ugyanolyan büntetéssel fenyegeti azt, aki

- a) háborús vagy emberiség elleni bűntetteket; vagy
- b) a rabszolgaságot;
- c) az ellenséggel való együttműködést mentegeti (*apologie*)

akkor is, ha ezek elkövetőit soha nem ítélték el (!).

Ez utóbbi rendelkezéseket a francia gyarmattartó múlt, ill. – a c) pont tekintetében – a II. világháború eseményei magyarázhatják. A francia szélsőjobboldal ideológiájában ugyanis gyakran szerepel a gyarmatosítás, valamint a náci kollaboráns, antiszemita Vichy-rezsim mentegetése vagy akár dicsőítése.

A gyűlöletbeszéd 24. szakaszban található hatályos meghatározása szerint egy évig terjedő szabadságvesztéssel és/vagy pénzbüntetéssel büntethető az, aki egy személlyel vagy csoporttal szemben származása, vagy adott etnikumhoz, nemzethez, fajhoz (*race*) vagy valláshoz tartozása vagy nem tartozása miatt diszkriminációra, gyűlöletre vagy erőszakra uszít. Ugyanígy és ugyanitt, de külön bekezdésben rendeli büntetni a törvény azt, aki az említett bűncselekményeket egyén vagy csoport sérelmére követi el az áldozat neme, nemi irányultsága, identitása vagy fogyatékosága miatt.³⁹ Lényeges, hogy itt nem szerepel az eredményesség kritériuma, és a jogalkotó nem a *provoquer* (kivált), hanem a *provoquer à* (bujtogat, uszít) igealakot használja, tehát a tényállás akkor is megvalósul, ha a szót nem követi tett. A büntetés súlyosabb, ha az elkövető közhatalmat gyakorló vagy közfeladatot ellátó személy, és e minőségében eljárva követi el a bűncselekményt.

A sajtótörvény 32. és 33. szakaszai a becsmérlés (*diffamation*) tényállását szabályozzák. Ez irányulhat egyén vagy csoport ellen annak valamely etnikumhoz, nemzethez, fajhoz vagy valláshoz tartozása vagy éppen nem tartozása miatt. A cselekmény pénzbüntetéssel és/vagy szabadságvesztéssel büntetendő. A jogalkotó ugyanitt, de itt is külön bekezdésben rendeli büntetni a nemi hovatarozás vagy identitás, vagy szexuális orientáció, vagy fogyatékoság miatt elkövetett gyalázkodást.⁴⁰ A bíróság a bűnösség megállapítása esetén elrendelheti, hogy az elkövető az ítéletet saját költségén részben

38 Btk. 121-7. szakasz

39 Ezeknek a kisebbségeknek a védelmét is a szeparatizmustörvény emelte be.

40 A védettek körét itt is a szeparatizmustörvény bővítette ki.

vagy egészben függessze ki (*affichage*) vagy tegye közzé (*diffusion*), akár a hivatalos lapban (*Journal officiel de la République française*) is.⁴¹ A diszkrimináció tekintetében a szakasz a Btk.-ban szereplő meghatározásra⁴² utal vissza.

A francia Btk. az Általános rész (I. könyv) büntetésekről szóló III. címében a súlyosbító körülmények között szerepel, hogy ha a bűncselekmény elkövetését a gyűlöletbeszéd tárgykörébe vonható megnyilvánulások előzik meg vagy kísérik, akkor a büntetési tétel meghatározott skála szerint emelkedik. A Btk. így kívánja elérni, hogy a bíróság előtt ne kelljen bizonyítani az oksági kapcsolatot. A súlyosbítási kényszer tehát kétféleképpen állhat be. Az elkövető faji, nemzeti, etnikai, vallási, nemi hovatartozása vagy szexuális orientációja miatt olyan (képi, verbális stb.) inzultusokkal illetve a sértettet, amelyek

- a) annak becsülete (*honneur*) vagy megbecsülése (*considération*) ellen irányultak; vagy
- b) bizonyítást nyer, hogy a sértett hovatartozása vagy orientációja szolgált indítékul,

amint erről fent már szóltunk.

De hogy még bonyolultabb legyen a helyzet, a Btk. a Különös részben, a testi sértés (*violences*) bűncselekmény esetében, annak különböző tényállásai között külön, a minősített esetek között nevezi meg azt, amikor az erőszakra az áldozat hovatartozása, identitása miatt kerül sor.⁴³

2. Gyűlöletbeszéd az ingadozó joggyakorlatban

A gyűlöletbeszéddel kapcsolatos bírói jogalkalmazás mind a mai napig ingadozik, függetlenül az újabb és újabb jogalkotástól. Két fő irányzat él egymás mellett.⁴⁴ Az egyik hajlamos elítélni azokat a megnyilvánulásokat is, amelyek az elutasítás, ellenségesség és az akár erőszakra is képes gyűlölet érzéseinek kiváltására irányulnak, amint a Semmitőszék egy 1976-os ítélete fogalmaz.⁴⁵ Ezen a nyomvonalon haladva hagyott jóvá a Semmitőszék 2017-ben egy vidéki polgármestert elmarasztaló ítéletet, aki a romákat „rémálomnak” nevezte, és sajnálkozását fejezte ki, hogy idejében hívták ki a mentőket,

41 Btk. 131-35. szakasz

42 Btk. 225-2, 432-7. szakaszok

43 Btk. 223-13. szakasz

44 Hochmann, 2022, 4. o. Az itt hivatkozott semmitőszéki ítéleteket is Hochmann idézi ebben a cikkben.

45 „...tendant à faire naître dans l'esprit des lecteurs des sentiments de haine envers les travailleurs immigrés et comme constituant des appels à la discrimination raciale et même à la violence”. *Cour de Cassation, Chambre criminelle, du 12 avril 1976, 74-92.515.* A Semmitőszék hatásköre a magyar Kúriának feleltethető meg.

amikor egy cigánykaraván kigyulladt.⁴⁶ Egy másik értelmezés szerint szankció csak akkor alkalmazható, ha az elkövető gyűlöletre, erőszakra, diszkriminációra szólított fel, bátorított. Amennyiben az – akár implicit – felszólítás nem állapítható meg, úgy a büntetőjogi felelősség nem áll meg. A klasszikus képlet szerint: „Brutus áruló!” – ez a mondat nem büntetendő, de ha hozzátesszük: „Ezért pedig meg kell ölni”, akkor már igen. Mindez világosan kitűnt a Semmitőszék egy másik, viszonylag új keletű ítéletéből is. Az ítélet alapjául szolgáló ügyben a vádlott terhére azt róttá az ügyészség, hogy *tweet*-jeivel diszkriminációra, gyűlöletre vagy erőszakra uszított. Ezek tárgya főként a „faji” arányok alakulása volt az európai, különösen a francia labdarúgó-válogatottakban. Az elsőfokú és a fellebbviteli bíróságok azonban csak azt az egy bejegyzését tartották büntetőjogba ütközőnek, amelyben az elkövető azt javasolta, hogy a francia válogatottból távolítsák el azokat, akik „csak papíron franciák”. Ezt végső soron a Semmitőszék is diszkriminációra történő felhívásként értékelte.⁴⁷ Hasonlóan végződött egy olyan ügy, amelyben az elítéltek – részben szolgálaton kívüli rendőrök – egy bárban Hitlert, a fehér felsőbbrendűséget éltették, és halált kiabáltak a zsidókra. Az elítéltek semmisségi panasszal fordultak a Semmitőszékhez. Egyebek között azzal érveltek, hogy a fellebbviteli bíróság helytelenül értelmezte a Pleven-törvényt, amely szerint a gyűlöletre uszításnak vagy felhívásnak konkrétan azonosítható személyek vagy csoport ellen kell irányulnia; a vádlottak pedig csupán politikai nézeteiket fejezték ki, jóllehet nyilvános helyen, de nem a nyilvánossághoz szólva. A Semmitőszék azonban úgy ítélte meg, hogy a hitlerizmus, a *white power* ideológiája, a gázkamrák újraindítására történő felszólítás elég pontosan kijelöli azt a kört, amelyet az elkövetők szerint diszkriminálni, gyűlölni és erőszakkal sújtani kell.⁴⁸ Ugyanez a testület helybenhagyta ugyanakkor annak a szerzőnek a felmentését, aki a ruandai népirtásról szóló cikkében a tuszikról úgy ír, mint a „leghezugabb fajról az ég alatt”.⁴⁹ A 2022-es elnökválasztás előtt nemzetközi feltűnést keltett Eric Zemmour, aki a szinte teljes ismeretlenségből jöve kis híján Macron kihívója lett. Zemmour rendszeresen támadja a bevándorlókat, különösen a muszlimokat. Többször perbe fogták gyűlöletbeszéd miatt a Pleven-törvény alapján, ám elítélni egyszer sem tudták. Zemmour azzal dicsekedett egy interjúban, hogy minden megszólalásában ügyel rá, nehogy a vallás, népcsoport egészéről szóljon, hogy szavait ne

46 Cour de cassation, criminelle, Chambre criminelle, 1 février 2017, 15-84.511

47 Cour de cassation, Chambre criminelle, 13 novembre 2019, 18-85.371

48 Cour de cassation, criminelle, Chambre criminelle, 28 mars 2017, 15-80.875. Hochmann az említett cikkében ezt az ítéletet véleményünk szerint téves következtetéssel idézi, amikor azon esetek között említi, amelyekben a bíróságok túl szűk értelmezésükkel elbuktatják a gyűlöletbeszéd vádját.

49 Cour de cassation, criminelle, Chambre criminelle, 8 novembre 2011, 09-88.007

lehesse rasszistának bélyegezni.⁵⁰ Ez azután meghökkentő ítéletekhez is vezethet. 2021-ben Zemmourt a párizsi fellebbviteli bíróság – az elsőfokú, elmarasztaló ítéletet megváltoztatva – felmentette a gyűlöletbeszéd vádjáról, amit azért emeltek ellene, mert arról értekezett, hogy Franciaországot megszállják és gyarmatosítják a muszlim bevándorlók. A felmentést a bíróság azzal indokolta, hogy Zemmour nem általában minden bevándorlóról, sem pedig általában minden muszlimról, hanem csupán ezek egy csoportjáról, közös halmazáról, a muszlim bevándorlókról beszélt.⁵¹ Felmerül a kérdés, hogy a *Charlie Hebdo*⁵² Mohamed-karikatúrái és egyéb, különböző vallások – főként az iszlám és a kereszténység – időnként durva kigúnyolása miatt nem esik a gyűlöletbeszédet tiltó normák hatálya alá. Hochmann abban látja erre a választ, hogy a Charlie Hebdo rajzolói nem az adott vallást vagy annak híveit általában, hanem olyan konkrét magatartásformákat vesznek célba, mint a bigottság, az integralizmus stb. Kritikájuk tárgya tehát nem a meg nem választható származás, hanem a többé-kevésbé szabadon választható viselkedés.⁵³

3. Cyberbullying: önálló tényállás vagy minősített eset?

3.1. Büntető tényállások digitalizációja

A Btk. 2003 óta pénzbüntetéssel vagy szabadságvesztéssel fenyegeti azt, aki rosszaratú telefonhívásaival más nyugalma megzavarja. A bírói gyakorlat ezt a tényállást kiterjesztette a szöveges üzenetekre is, mígnem a jogalkotó maga is úgy látta, hogy a szabályozást korszerűsíteni kell az újabb elektronikus eszközök terjedése miatt. 2014-ben a telefonhívásokhoz az elektronikus úton ismételt küldött üzeneteket is hozzávette mint elkövetési módot. A büntetés alapesetben egy évig terjedő szabadságvesztés és legfeljebb 15 ezer euró pénzbüntetés lehet.⁵⁴ Ebből akár ki is fejlődhetett volna az

50 « J'avais dit le mot magique » : comment Eric Zemmour évite habilement les condamnations, *Gala*, 2021. november 17. https://www.gala.fr/l_actu/news_de_stars/il-sait-ou-se-situe-la-ligne-comment-eric-zemmour-evite-habilement-les-condamnations_479674 (Letöltve: 2022. június 30.)

51 Cour d'appel de Paris, 8 septembre 2021, n° 20/05847

52 Emlékeztetőül: a Charlie Hebdo francia satirikus folyóirat, amelynek szerkesztőségét Mohamedről publikált gúnyrajzai miatt 2015 januárjában dzsihadista fegyveresek támadták meg, agyonlőve a lap tizenkét munkatársát és megsebesítve másik tizenegyet. [https://hu.wikipedia.org/wiki/2015-%C3%B6s_p%C3%A1rizsi_terror%C3%A1mad%C3%A1s_\(Charlie_Hebdo\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/2015-%C3%B6s_p%C3%A1rizsi_terror%C3%A1mad%C3%A1s_(Charlie_Hebdo)) (Letöltve: 2022. június 30.)

53 Hochmann, 2022, 11. o.

54 Btk. 222-16. szakasz

internetes zaklatás önálló bűncselekményi tényállása. A jogalkotás azonban más irányt vett, amint mindjárt látni fogjuk.

Mielőtt az online zaklatásra vonatkozó szabályokat számba vennénk, érdemes pár szóban tisztázni a zaklatást általában. A francia Btk. háromféle zaklatást ismer:

- a) szexuális zaklatás (*harcèlement sexuel*);
- b) munkahelyi zaklatás (*harcèlement moral*);
- c) iskolai zaklatás (*harcèlement scolaire*).

Az internetes zaklatást (cyber-harcèlement) ezen a néven azonban hiába keresnénk a Btk.-ban vagy más, magasrendű jogszabályban – így az Otk.-ban – is. Ez nem jelenti azt, hogy ezt a magatartást a francia jog büntetlenül hagyná. Ennek a szabályozási tárgynak is megvan a maga evolúciója, amely még aligha ért a végére.

A digitális forradalom előrehaladtával egyre több bűncselekmény követhető el az internet felhasználásával. A francia büntetőjog alapvetően négyféleképpen reagál erre a fejleményre:⁵⁵

- a) A tényállás egyik elkövetési módjaként rögzíti. Ilyen például a személyazonosság bitorlása (*usurpation d'identité*), amely kiterjed a digitális személyazonosságra is;⁵⁶
- b) a büntető felelősség sorrendjét különös, ágazati szabályok alá rendeli: a sajtóvétségek elektronikus úton történő elkövetése esetén a szubszidiárus felelősségi rend megváltozik a nyomtatott sajtóra érvényeshez képest;⁵⁷
- c) alaptényállások minősített eseteként szabályozzák, mint egyes zaklatási formák esetén (témánk szempontjából ez a leginkább releváns, ezért ezzel foglalkozunk az alábbiakban részletesebben);
- d) a Semmitőszék esetjoga értékeli a digitális elkövetési módot és állapítja meg ennek következményeit.⁵⁸

A Btk. bizonyos bűncselekmények esetében tehát minősítő körülményként szabályozza az internet felhasználásával történő elkövetést. Ilyen a nemi erőszak, a szemérem elleni erőszak, az emberkereskedelem, a kiskorú prostitúcióra kényszerítése és a kerítés. Az említett négy bűncselekmény esetében súlyosabb a büntetés, ha az elkövető és az áldozat között az első kapcsolatfelvétel az internet felhasználásával történt, még

⁵⁵ Mesa, 2022, 125. o.

⁵⁶ Btk. 226-4-1. szakasz

⁵⁷ Audiovizuális törvény 93-3. szakasz. Részletesen l. alább, a Szolgáltatók és intézmények felelőssége c. pontban.

⁵⁸ A Semmitőszék esetjoga szerint az adatlopás megállapításához például nem szükséges, hogy az elkövető az adathordozót akár részben fizikailag megszerezze. Mesa, 2022, 125. o.

akkor is, ha az elkövető nem kimondottan az áldozatnak címzett, de nyilvánosan elérhető üzenete mozdította elő a találkozást.⁵⁹

Hasonló a helyzet a szexuális⁶⁰ és a munkahelyi zaklatással⁶¹ is. A szexuális zaklatás büntetőjogi tényállásának hatályos szövege a szexuális és szexista erőszak elleni küzdelemről 2018-ban elfogadott novella⁶² eredménye. A jogalkotás előzménye egy 2018 elején kiadott átfogó jelentés volt, amelyet a François Holland elnöksége idején a nemek közötti egyenlőség előmozdítására létrehozott bizottság készített a nők ellen elkövetett online erőszakról.⁶³ A jelentés arra a következtetésre jutott, hogy az elkövetők jórészt büntetlenül maradnak. A jelentés kiindulópontja, hogy tisztáz két fogalmat: a nők ellen online elkövetett erőszak (*violences faites aux femmes en ligne*) és a virtuális erőszak (*cyber-violences faites aux femmes*) közül az előbbi részesíti előnyben, mert ez fejezi ki jobban, hogy az erőszak az okozott sérelmet tekintve tényleges, csupán az elkövetés módja, ill. „helye” specifikus. A jelentés ezek után különösen két jelenséget vizsgál. Az egyik a párkapcsolati erőszak sajátos, online formája, amikor is az egyik fél (jellemzően a férfi) a másik felett digitális ellenőrzést vagy uralmat gyakorol: az elkövető nyomon követi a másik minden lépését a virtuális vagy akár valóságos térben, különböző helymeghatározó eszközök segítségével (*cybercontrôle dans le couple*). Látens, de kiterjedt jelenséggel állunk szemben, amelyről pontos statisztikai adatok Franciaországban nem állnak rendelkezésre. A másik, különösen terjedő zaklatási forma az ún. *raid numérique*, ami talán online rajtaütésként fordítható. Ennek tipikus áldozatai gyakran politikusnők vagy influenszerek, akik maguk is a nők jogainak vagy méltóságának védelmében lépnek föl. A jelentés több konkrét esetet idéz. Ezek közül az egyikben egy nőket érő utcai zaklatásokat vizsgáló *youtubeuse* nem kevesebb mint negyvenezer (!), köztük gyilkossággal vagy nemi erőszakkal fenyegető üzenetet kapott. Ennek szankcionálása azonban némi gondot okozott a jogalkotónak. A nehézséget a szubjektív elkövetői magatartás jelentette. A zaklatás fogalmi eleme az ismétlődő jelleg. Ez jelen esetben szexuális vagy szexista töltetű szavak vagy gesztusok formájában valósul meg, amely az áldozat számára megfélemlítő, lealacsonyító, abból a célból, hogy számára ezzel őt félelmet keltő, ellenséges vagy sértő helyzetbe hozzák.⁶⁴ A *raid numérique* esetében az egyes elkövetők nem feltétlenül

59 Btk. 222-24,8°; 222-28,6°; 225-4-2, 3°; 225-12-2, 2°; 225-7, 10° szakaszok

60 Btk. 222-33, 6° szakasz

61 Btk. 222-33-2-2, 4° szakasz

62 Loi n° 2018-703 du 3 août 2018 renforçant la lutte contre les violences sexuelles et sexistes art. 11

63 HCE, 2017.; Quemener, 2018.

64 „Le harcèlement sexuel est le fait d'imposer à une personne, de façon répétée, des propos ou comportements à connotation sexuelle ou sexiste qui soit portent atteinte à sa dignité en raison de leur caractère dégradant ou humiliant, soit créent à son encontre une situation intimidante, hostile ou offensante.” Btk. 222-33. szakasz

ismélik meg a cselekményt, ám az áldozat ettől függetlenül sorozatos, tömeges támadást él át. A törvénymódosítás úgy oldotta fel az ellentmondást, hogy a Btk. most már akkor is megvalósultnak tekinti a szexuális zaklatást, ha ugyanazt a sértettet egyszerre vagy egymás után többen inzultálják. A bűncselekmény megállapításának még az sem feltétele, hogy az elkövetők egyeztessék fellépésüket; elég, ha tisztában vannak azzal, hogy mások is hasonló megnyilvánulásokkal illetik az áldozatot. Alapesetben a büntetés két évig terjedő szabadságvesztés és 30 ezer euró pénzbüntetés lehet. A klasszikus minősítő körülmények (tizenöt évnél fiatalabb személy, vagy az elkövetőnek alárendelt vagy egyébként sérülékeny személy sérelmére, vagy csoportos elkövetés) mellé a 2018-as törvény beiktatta az internetes elkövetési módot is. A minősítő körülmények fennállása esetén a büntetési tétel három évre és 45 ezer euróra emelkedik. Az effajta csoportos zaklatás elkövetőit nehéz felelősségre vonni. Mindamellet a vonatkozó, a törvényt ismertető igazságügy-miniszteri körlevél arra orientálja az ügyészeket, hogy legalább a kezdeményezőkkel vagy a főbb elkövetőkkel szemben lépjenek föl.⁶⁵ A digitális rajtaütésnek ezt a tényállását a Btk. nemcsak a szexuális, hanem a munkahelyi zaklatásra is kiterjeszti.⁶⁶

A Btk. az internetes zaklatáshoz hasonló tényállást rögzít a magánszféra sérelmére elkövetett bűncselekmények között, amikor az elkövető valaki más szexuális tartalmú beszélgetéseit, szavait vagy őt ábrázoló képet hoz nyilvánosságra az illető beleegyezése nélkül. Megjegyezzük, hogy bár manapság a nyilvánosságra hozatal jellemző módon az interneten történik, a jogalkotó nem tesz különbséget off- és online elkövetési mód között.⁶⁷

3.2. Munkahelyi és iskolai zaklatás

A munkahelyi zaklatást alapesetben az elkövető ismétlődő szóbeli vagy más megnyilvánulásokkal, viselkedéssel valósítja meg; célja vagy eredménye pedig a sértett munkakörülményeinek oly mértékű romlása, ami jogainak és méltóságának sérelmével, fizikai vagy lelki egészségének megváltozásával járhat, vagy karrierkilátásait ronthatja.⁶⁸ Ugyanebben a körben, hasonló módon szabályozza a Btk. a párkapcsolati

65 Présentation de la loi n°2018-703 du 3 août 2018 renforçant la lutte contre les violences sexuelles et sexistes 5. Elérhető: <https://www.legifrance.gouv.fr/circulaire/id/44010> (Letöltve: 2022. június 30.)

66 Btk. 222-33-2-2. szakasz

67 Btk. 226-2-1. szakasz

68 „Le fait de harceler autrui par des propos ou comportements répétés ayant pour objet ou pour effet une dégradation des conditions de travail susceptible de porter atteinte à ses droits et à sa dignité, d'altérer sa santé physique ou mentale ou de compromettre son avenir professionnel...” Btk. 222-33-2.

zaklatást is.⁶⁹ Mindkét tényállásnak minősítő körülményei lehetnek: munkaképtelenség mint következmény; csoportos elkövetés; sérülékeny csoportok, köztük kiskorúak sérelmére történő elkövetés stb. A minősítő körülmények között szerepel, ha a cselekmény online, ill. digitális úton követik el.⁷⁰

2022-ben a francia parlament külön törvényt fogadott el az iskolai zaklatásról⁷¹ (a továbbiakban: Izt.), amely ezt önálló bűncselekményként a Btk.-nak ebbe az alfejezetébe illesztette. Itt a sértett csak tanuló vagy diák, az elkövető diák és tanár egyaránt lehet.⁷² A szokásos minősítő körülmények között ennél a tényállásnál van egy különösen súlyos: a büntetési tétel drámai módon megemelkedik, ha a zaklatás eredményeképpen a tanuló vagy diák öngyilkosságot követ el. Érdekes módon azonban a jogalkotó ezt az alaptényállást nem egészítette ki az internetes elkövetési mód minősítő körülményével. Így felmerül a kérdés, beszélhetünk-e internetes iskolai zaklatásról, ahogy – az imént mondottak fényében – legalább minősített esetként beszélhetünk internetes zaklatásról.

Az Izt. módosította az Otk. több rendelkezését is. Ez utóbbi már addig is külön címben szabályozta az iskolai egészségvédelmet, ezen belül pedig önálló fejezetben a bánásmódok (*mauvais traitements*) megelőzését.⁷³ Mostantól előírja azt is, hogy az iskola teljes tanári állományának külön ifjúságvédelmi továbbképzést kell végeznie; a képzés külön tanegységet tartalmaz a kiskorúak ellen elkövetett szexuális bűncselekményekkel és ezek következményeivel kapcsolatban. Az Izt. nyomán az iskolai zaklatás mint kifejezés és tényállás, és az ellene történő konkrétabb fellépés követelménye került be az Otk. szövegébe, annak több helyén is. Mint említettük, az Otk. szövege sem nevesíti az internetes zaklatást, de elfogadott szakirodalmi és jogalkalmazói értelmezés szerint nyilván beleértendő az iskolai zaklatás fogalmába.⁷⁴ Ugyanez mondható el arról a kérdésről is, hogy vajon a tanintézmény falain kívül történő elkövetéshez is fűződik-e fegyelmi vagy súlyosabb szankciók.⁷⁵ Az az értelmezés, hogy az iskola rendjéhez az iskolán kívül is alkalmazkodniuk kell a diákoknak, nem új. Az oktatási hatóságok és a bírói gyakorlat is ebből indul ki. Egy 2018 májusában kiadott, a közoktatási, valamint a kutatási és felsőoktatási minisztériumok által közösen jegyzett közlöny idéz egy

69 Btk. 222-33-2-1. szakasz

70 «Lorsqu'ils ont été commis par l'utilisation d'un service de communication au public en ligne ou par le biais d'un support numérique ou électronique.» Btk. 222-33-2-2. szakasz 4°

71 Loi n° 2022-299 du 2 mars 2022 visant à combattre le harcèlement scolaire

72 Btk. 22-33-2-3. szakasz

73 Otk. L.542-1—L.542-4. szakaszok

74 L.511-1. szakasz. A Dalloz kommentárja a kiadó online jogtárában, előfizetéssel érhető el: <https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=EDUC003000> (Letöltve: 2022. június 30.)

75 Uo.

jogesetet a versailles-i közigazgatási bíróság gyakorlatából. A keresetet egy apa nyújtotta be, akinek a fiát kicsapták egy gimnáziumból, miután illetlen és a sértettet lealacsonyító filmeket küldött egy diáktársnőjének. Az apa az intézkedés hatályon kívül helyezését kérte a bíróságtól azon az alapon, hogy fia iskolán kívül, egy buliban követte el tettét, ezért az iskolai fegyelmet nem sérthette. A közigazgatási bíróság ítélete szerint azonban a cselekmény elválaszthatatlan az elkövető gimnáziumi tanulói minőségétől és attól a körülménytől, hogy az elkövető és áldozata egyazon iskola diákjai voltak. Így a cselekmény óhatatlanul és súlyosan megzavarta az intézmény életét. A körlevél emlékeztet rá, hogy a közösségi média terjedése egyre inkább elmosza a határvonalat a tanulók iskolán belüli és azon kívüli élete között.⁷⁶ Az iskolai *cyberbullying* jelenségével a hatóságok és a jogalkotó ezzel párhuzamosan kénytelen szembenézni.

Az Izt. kiemelte, az oktatáshoz való jogról szóló általános rendelkezések közé helyezte át a zaklatás általános tilalmát, avagy – így is mondhatnánk – a zaklatásmentes iskolai környezethez való jog biztosítását. A francia jogszabályokra jellemző, hosszú és részletes meghatározás semmit nem akar a véletlenre (vagy a jogalkalmazóra?) bízni: „Egyetlen tanuló vagy diák sem lehet kitéve az oktatási intézményen belül, illetve az iskolai vagy egyetemi élettel összefüggésben tett olyan megjegyzésekből vagy magatartásból eredő zaklatásnak, amelynek célja vagy hatása méltóságának megsértése, testi vagy lelki egészségének károsítása vagy tanulmányi előmenetelének romlása. Ezek a cselekmények a Btk. 222-33-2-3. szakasza szerinti iskolai zaklatás bűncselekményének minősülhetnek.”⁷⁷

Az Izt. rendelkezéseinek másik csoportja az iskolai és egyetemi zaklatás elleni fellépés büntető anyagi és -eljárási jogi eszközeit erősíti meg. A Btk.-n belül megalkotja egyrészt az iskolai zaklatás büntetőjogi, már ismertetett tényállását. A büntetőeljárási kódexben⁷⁸ (a továbbiakban: Be.) pedig a házkutatásra vonatkozó szabályok között megteremti annak lehetőségét, hogy internetes bűncselekmény esetén a terhelt számítógépét, az azon tárolt adatokat a nyomozó vagy vádhatóság lefoglalja.⁷⁹

76 *Lettre de la direction des affaires juridiques du ministère de l'éducation nationale et du ministère de l'enseignement supérieur, de la recherche et de l'innovation LIJ N°202 – mai 2018*. Elérhető: https://www.education.gouv.fr/lettre-information/lettre-information-juridique/PDF/LIJ_2018_202_mai.pdf (Letöltve: 2022. június 30.)

77 *Aucun élève ou étudiant ne doit subir de faits de harcèlement résultant de propos ou comportements, commis au sein de l'établissement d'enseignement ou en marge de la vie scolaire ou universitaire et ayant pour objet ou pour effet de porter atteinte à sa dignité, d'altérer sa santé physique ou mentale ou de dégrader ses conditions d'apprentissage. Ces faits peuvent être constitutifs du délit de harcèlement scolaire prévu à l'article 222-33-2-3 du code pénal*. Otk. L.111-6. szakasz.

78 Code de procédure pénale

79 Izt. 12. szakasz, amely a Be. több rendelkezését is módosítja.

Mivel Franciaországban a kiskorúakra külön Büntető törvénykönyv⁸⁰ van hatályban, az Izt. ebbe is beillesztett néhány, az iskolai zaklatással kapcsolatos rendelkezést. A zaklatás elkövetőjére mellékbüntetésként kiróható például, hogy olyan képzésen vagy gyakorlaton vegyen részt, amelyen érzékenyítik őt az iskolai zaklatás következményeire, veszélyeire.⁸¹

4. A megelőzés mint a zaklatásmentes környezethez való jog biztosítása

Az internetes zaklatás esetleg tragikus következményeivel mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó, mind a közvélemény tisztában van. Arról, hogy ezek között az öngyilkosság is szerepelhet, számos cikk olvasható a francia sajtóban.⁸²

Egy 2013-ban kiadott oktatási minisztériumi körlevél először vette számba a probléma megelőzésének és kezelésének lehetséges eszközeit. Ezeket főként az érzékenyítésben és a bizalom légkörének fenntartásában jelöli meg; tudatosítani kell például a diákokban, hogy az internetes zaklatás elfogadhatatlan és tűrhetetlen, ezért fegyelmi vagy akár annál súlyosabb következményekkel járhat. Meg kell teremteni minden oktatási intézményben azokat a csatornákat, amelyeken keresztül gyorsan, egyszerűen és bizalmasan jelentkezhetnek és segítséget kérhetnek az áldozatok. A körlevél emlékezteti az intézményvezetőket a rendelkezésre álló eszközökre, köztük – súlyosabb esetben – akár a büntető feljelentésre.⁸³

A francia ombudsman (*défenseure des droits*) 2021. évi közleményében és jelentésében foglalkozik az iskolai és az internetes zaklatás jelenségeivel. Megállapítja, hogy a döntéshozók az elmúlt években tudatára ébredtek a helyzet súlyosságának, és ennek eredményeképpen a társadalomnak és a gyerekeknek, diákoknak is több eszköz áll rendelkezésre a védekezéshez: minden tanintézményben van zaklatás elleni referens; működnek ingyenes segélyhívó telefonvonalak (közülük egy kimondottan a zaklatás internetes formájára) és fórumok, cselekvési tervek készültek; pedagógiai segédanyagok. Ennek ellenére a probléma továbbra is fennáll, az esetek száma magas szinten

80 Code de la justice pénale des mineurs

81 Izt. 15. szakasz

82 A témát alaposan vizsgálja a Leideni Egyetem kutatóinak még 2014-ben megjelent nemzetközi tanulmánya: Van Geel–Vedder–Tanilon, 2014.

83 Circulaire n° 2013-187 du 26-11-2013 in *Le bulletin officiel de l'éducation nationale, de la jeunesse et des sports n° 44 du 28 novembre 2013*. Elérhető: https://www.education.gouv.fr/bo/13/Hebdo44/MENE1329057C.htm?cid_bo=75290 (Letöltve: 2022. június 30.)

stagnál. Ennek okai között említi, hogy még mindig tartja magát az a szemlélet, amely a verbális és fizikai erőszakot bagatellizálja, bizonyos fokig az életkor szinte természetes velejárójának tartja; más esetben megelégszenek a zaklató gyerek vagy diák másik iskolába történő áthelyezésével.⁸⁴

Az Otk. – a zaklatásmentes iskolai környezetről szóló, fent már említett rendelkezései között – előírja a köz- és magánoktatás alap-, közép- és felsőfokú intézményei számára, hogy megfelelő intézkedésekkel vegyék föl a küzdelmet a jelenséggel szemben, a megelőzésre helyezve a hangsúlyt. A pedagógus és oktatói közösség feladatává teszi, hogy olyan légkört teremtsenek, amelyben könnyű észrevenni a zaklatásra utaló jeleket; adjanak gyors és összehangolt választ; mutassanak irányt az áldozatnak, az elkövetőnek és a tanúknak egyaránt; irányítsák őket a megfelelő segítséget nyújtani képes intézményekhez. Az Otk. ugyanitt kötelezően előírja, hogy a diákoknak és a szülőknek évente legalább egy olyan alkalmat kell szervezni, amelyen felhívják a figyelmüket az iskolai zaklatás, különösen a *cyberbullying* veszélyeire.⁸⁵ Az iskolai zaklatás elleni küzdelemben az Otk. – az Izt. módosítása nyomán – fontos szerepet bíz az állami gimnáziumokban és reálgimnáziumokban működő, az egészségre, az állampolgári ismeretekre és a környezettudatosságra nevelésért felelős bizottságokra, amelyeket az oktatási intézmény igazgatója elnököl. Ennek feladata általában, hogy a szülőkkel és más, az iskolához képest külső szereplőkkel együtt küzdjön az iskolakerülés és más, az iskolai nevelést károsan befolyásoló társadalmi jelenségek ellen, egyebek között a társadalmi mediáció, valamint a művészeti és kulturális nevelés eszközeivel. A törvény tehát 2022 márciusa óta ebben a körben az iskolai zaklatás elleni küzdelmet is megnevezi e bizottság feladatai között.⁸⁶ Az Otk. hatálya nem csupán a köz-, hanem a magánoktatásra is kiterjed, és így a törvény az iskolai zaklatás elleni küzdelmet értelemszerűen a magánintézmények és a külföldön működő francia oktatási intézmények számára is kötelezővé teszi, *mutatis mutandis*, elsősorban a szervezeti, függelmi és szervezeti eltérések figyelembevételével.⁸⁷ Az Izt. nem csak az Otk.-t módosította, hanem ágazatokat átfogó módon kötelezővé tette az érzékenyítést és a képzést annak érdekében, hogy minden, az iskolai zaklatással esetleg találkozó hivatásrend képviselői felismerjék annak előfordulását, és képesek legyenek az áldozatokat megvédeni, traumáikat kezelni. Az orvosok, ápolók,

84 *Avis du Défenseur des droits n°21-10, Paris, le 12 juillet 2021*. Elérhető: https://juridique.defenseurdesdroits.fr/doc_num.php?explnum_id=20852, valamint *Rapport 2021. Santé mentale des enfants: le droit au bien-être*. Elérhető: https://juridique.defenseurdesdroits.fr/doc_num.php?explnum_id=21061 (Letöltve: 2022. június 30.)

85 Otk. L.111-6. szakasz

86 Otk. L.421-8. szakasz

87 Otk. L.442-2., L.452-3-1. szakaszok

szociális munkások, a bírák, a pedagógusok és egyéb oktatási személyzet, a sport-, kulturális és szabadidős foglalkoztatásban részt vevő személyzet, az állami és helyi rendőrség, valamint a csendőrség tagjai alapképzésük részeként oktatást kapnak a zaklatási cselekmények megelőzéséről, azonosításáról, az áldozatok, a tanúk és adott esetben az elkövetők gondozásáról (*prise en charge*). Az iskolai és egyetemi zaklatások megelőzéséhez, felderítéséhez és kezeléséhez szükséges továbbképzésre az említett körnek és mindenkinek lehetőséget kell teremteni, akik szakmai minőségben dolgoznak az oktatási intézményekben. (Az alapképzésnek tehát kötelezően része ez az anyag, a továbbképzésben pedig csak lehetőség van rá.)⁸⁸ Az iskolai zaklatás megelőzésének és kezelésének módjairól a tanintézmény alapító okiratában vagy oktatási tervében irányelveket kell lefektetni.⁸⁹ Ezek kidolgozásába a tanerőn kívül be kell vonni orvosokat, ápolókat, szociális munkásokat, pszichológusokat.⁹⁰ Az iskolaorvos feladata, hogy a rutinvizsgálatok során is figyelje, a tanulón, ill. diákon nem mutatkoznak-e elszennvedett zaklatás jelei – nyilván abból kiindulva, hogy a zaklatásról az áldozat nem minden esetben beszél.⁹¹

A zaklatás témáját az Otk. mindazonáltal nemcsak az egészségügyi és mentális kockázatok vagy a büntetőjogi vonatkozások felől közelíti meg, hanem helyet ad neki a tananyagra vonatkozó rendelkezések között is. A törvény hosszú szakaszt szentel az oktató etikai és állampolgári ismeretek meghatározásának. Ezek az ismeretek azt a célt szolgálják, hogy általuk a diákok „felelősségteljes és szabad polgárok legyenek, akik kritikai érzékre és az átgondolt cselekvés képességére tesznek szert, *beleértve az internet és a nyilvános, online kommunikáció használatát is*”.⁹² Az általam kiemelt szövegből is látszik, hogy bár az Otk. nem nevezi meg külön az iskolai zaklatás online formáját, ez aligha jelenti azt, hogy a jogalkotó erről megfeledkezett. Egyebekben az etikai és állampolgári ismeretek körébe tartozik például a fogyasztóképes személyek jogai és esélyegyenlősége, a *fair trade* előnyben részesítése, az önkéntes és közösségi tevékenység iránti érzékenyítés. Ezen értékek között kapott helyet az Izt. elfogadásával annak az ismeretnek az átadása, amelynek révén a diákok tudni fogják, kihez, a hatóságokon kívül milyen szervezetekhez fordulhatnak, ha iskolai zaklatást tapasztalnak. A törvény tehát nemcsak a potenciális vagy tényleges áldozatokhoz, hanem a potenciális elkövetőkhöz is szól, és megpróbálja megelőzni bennük ennek a magatartásnak a kialakulását. Egy korábbi, 2021. decemberi módosítás is beemelte az Otk. szóban forgó szakaszába a felelős és

88 Izt. 5. szakasz

89 Izt. 5. szakasz

90 Otk. L.543-1. szakasz

91 Otk. L.542-2. szakasz

92 „...à devenir des citoyens responsables et libres, à se forger un sens critique et à adopter un comportement réfléchi, y compris dans leur usage de l'internet et des services de communication au public en ligne”.

megfontolt internet- és közösségimédia-használat oktatását: hogyan védekezzenek a képmás-, identitás- és adatlopással vagy más visszaélési kísérletekkel szemben.⁹³

Az Otk. eddig ismertetett rendelkezései jórészt a középfokú oktatási intézményekre vonatkoznak. Ám a törvény hatálya az egyetemekre is kiterjed. A kódex „egyetemi élet-ről” szóló, VIII. könyve egyebek között arról is rendelkezik, hogy az egyetemeken olyan miliőt kell teremteni, amely a hallgatónak nemcsak a tanulmányi, hanem a társadalmi előmenetelét is szolgálja, szükség esetén akár szociális segítségnyújtás révén. Ez a segítő, támogató környezet feltételezi immár a zaklatás jelensége elleni küzdelmet.⁹⁴

Az iskolai internetes és egyéb zaklatás elleni fellépésre nevezték ki Franciaországban a „zaklatás elleni küzdelem diák nagyköveteit” (*ambassadeurs lycéens contre le harcèlement*). A kezdeményezés 2015-re nyúlik vissza. Jelenleg mintegy 5000 diák nagykövet működik. Az elképzelés egyszerű: a diákok önkéntes alapon vállalják, hogy a saját környezetükben, diáktársaik körében figyelik és észlelik a zaklatást, szükség esetén beavatkoznak, ill. a megelőzés részeként érzékenyítik társaikat azzal, hogy az elfogadás, a kulturált együttélés viselkedési mintáit mutatják föl. Feladatuk különösen, hogy őrkdjenek a közösségen belüli személyes kapcsolatok minősége fölött; vigasztalják és gyámolítsák a zaklatás áldozatait; lépjenek föl a zaklatókkal szemben. A minisztériumi honlap rendkívül kidolgozott ajánlásokat tartalmaz arra nézve, hogyan lássák el a „nagykövete” feladataikat. Tarthatnak például olyan összejegyzéseket a diákokkal, amelyeknek tárgya az iskolai zaklatás, felvilágosítva diáktársaikat arról, hogyan lehet felismerni, kihez lehet fordulni, milyen ellenszerei vannak stb.⁹⁵ A diáknagykövek nagy előnye, hogy a fiatalok egymás előtt kevésbé szégyellik kibeszélni az elszenvedett vagy látott-hallott sérelmeket. A diáknagykövek tevékenysége kiterjed nemcsak a szorosan vett iskolai zaklatás, hanem a diákokról felvett, szexuális tartalmú beszélgetések vagy képek internetes közzététele elleni fellépésre is.⁹⁶ A diáknagykövek „intézményének” bevezetését a zaklatással kapcsolatos kedvezőtlen statisztikák is indokolták. A tanulók 5,6 százaléka vallott úgy, hogy már érte őt zaklatás. Hét százaléka azoknak az aránya, akik rendszeresen találkoznak az internetes zaklatás valamilyen formájával.⁹⁷

93 Otk. L.312-15. szakasz

94 Otk. L.822-1. szakasz

95 Elérhető: <https://www.education.gouv.fr/devenir-ambassadeur-au-lycee-323018#edugouv-summary-item-4> (Letöltve: 2022. június 30.)

96 A Btk. 226-2-1. fent már hivatkozott szakasza

97 Kevésbé friss, de sokkal részletesebb, tudományos igényű kutatási eredményekre nézve l. Blaya, 2018. A diák nagykövekről részletesen l. <https://www.education.gouv.fr/non-au-harcelement/le-dispositif-des-ambassadeurs-non-au-harcelement-323021> (Letöltve: 2022. június 30.)

5. A szolgáltatók, intézmények felelőssége

5.1. A sajtótól a közösségi médiáig: a szerkesztői felelősség felszívódása

Érdemes feltenni a kérdést, milyen módon kényszeríthető ki az online térben elkövetett bűncselekmények, a cyberbullying, a gyűlöletbeszéd elleni hatósági fellépés. A francia szabályozás nehezen áttekinthető. A sajtótörvény mellett más törvények is tartalmaznak releváns rendelkezéseket. A véleménynyilvánítás és a kifejezés szabadsága egyfelől, másfelől pedig a gyűlöletkeltés megakadályozása egymásnak olykor ellentmondó értékek, ill. érdekek. A közöttük fennálló egyensúlyt nem lehet egyszer és mindenkorra beállítani. A híreket, véleményeket, műalkotásokat és más kifejezésformákat közlő, továbbító médiumok, platformok fejlődése is szükségessé teszi a vonatkozó joganyag folyamatos frissítését, az új kihívásokhoz igazítását. A francia jogalkotó azonban nem kizárólag a sajtótörvény módosításával, korszerűsítésével reagál, hanem újabb és újabb, *sui generis* törvényeket alkot, amelyek azonban az alap jogforrást, a sajtótörvényt is újra és újra korszerűsítik.

A sajtótörvény a sajtó útján elkövethető bűncselekményekért viselt felelősség rendjét is meghatározza. Ezek szerint elkövetőnek első helyen a kiadó igazgatóját, a felelős szerkesztőt, ill. társszerkesztőt kell tekinteni. Amennyiben ilyen nincs, vagy mentesül a felelősség alól, akkor – ebben a sorrendben – a szerző, a nyomda, a forgalmazó, terjesztő stb. viseli a felelősséget.⁹⁸

A sajtótörvény az audiovizuális, valamint az elektronikus média elterjedésével nem tűnt elégségesnek. Az audiovizuális kommunikációról 1982-ben elfogadott törvény szerint, amennyiben az elkövetés elektronikus úton történik, az ott megjelenő publikációért felelős szerkesztő vagy társszerkesztő tekintendő elkövetőnek, ennek hiányában a szerző, ennek hiányában pedig a bejegyzés létrehozója viseli az elsőrendű felelősséget. A szerző azonban tettestársként felel minden esetben. Nem felel a szerkesztő azokért a tartalmakért, amelyeket a felhasználók küldenek az oldalra, amennyiben a jogsértő tartalom észlelése után nyomban gondoskodik annak eltávolításáról.⁹⁹

Fontos az 1986-ban elfogadott, már említett Léotard-törvény a kommunikáció szabadságáról. Ennek eredeti tárgya a klasszikus audiovizuális média, azaz a rádió és televízió volt. Ez egészült ki azután 2020-ban egy kifejezetten az online platformokra vonatkozó IV. címmel, ezen belül a gyűlöletkeltő online tartalmak elleni küzdelemről szóló rendelkezésekkel. Ez nagyon részletesen határozza meg a platform üzemeltetőinek

⁹⁸ Sajtótóv. 42. szakasz.

⁹⁹ *Loi n° 82-652 du 29 juillet 1982 sur la communication audiovisuelle Art. 93-3.*

együttműködési kötelezettségét, amelyet az ARCOM-mal kell folytatniuk. Az ARCOM mérlegeli az egyes platformokra jellemző kockázatokat, és szolgáltatónként más és más irányelveket, ajánlásokat fogadhat el. Ezek általában adatközlési kötelezettséget tartalmaznak, a szolgáltatásokra vonatkozó paraméterek, elvek közlését, a személyes adatokra vonatkozó korlátozások figyelembevételével. Az ARCOM kötelezheti is az adatszolgáltatásra az üzemeltetőt. Az együttműködési kötelezettség megsértéséért az ARCOM pénzbírságot is kiszabhat, amely az előző évi árbevétel legfeljebb hat százaléka vagy legfeljebb 20 millió euró lehet.¹⁰⁰

5.2. A jogsértő tartalmak azonnali eltávolításának alkotmányos korlátai

A korábban már szintén említett Avia-törvény arra kötelezte volna az online platformok és keresőmotorok üzemeltetőit, hogy egy vagy több személy értesítését követően huszonnégy órán belül távolítsák el a nyilvánvalóan illegális, például a gyűlöletkeltést, a rasszista vagy vallásghalázó tartalmakat. A terrorista vagy gyermekpornográf tartalmak esetében ezt a határidőt egy órában (!) állapította meg. Az Alkotmánytanács 2020. június 18-i határozatában¹⁰¹ azonban e rendelkezések egy részét alkotmányellenesnek találta. Megerősítette ugyan, hogy a jogalkotónak felhatalmazása van rá, hogy a kifejezés szabadságával való visszaélés ellen föllépjen, amennyiben valamely megnyilvánulás a közrendet vagy harmadik személyek jogait sérti. Minden eddiginél határozottabban leszögezte, hogy egyrészt kiskorúakat ábrázoló pornográf képek terjesztése e szabadság megsértésének különösen súlyos esete, csakúgy, mint a terrorista cselekményre fölbujtás vagy effajta cselekmények mentegetése. Másrészt azonban több okból is kifogásolta a törvény által az üzemeltetőkre rótt kötelezettségeket. Terrorista vagy gyermekpornográf tartalom esetében az Alkotmánytanács úgy ítélte meg, hogy a jogellenes jelleg meghatározása csak bírósági hatáskörrel lehetséges, az említett egyórás határidő pedig bírósági határozat meghozatalához és közléséhez nem elegendő. A véleménynyilvánítás szabadságának ez a korlátozása nem felel meg az arányosság és a célszerűség együttes követelményeinek. Az Alkotmánytanács annak kockázatára hívta föl a figyelmet, hogy a szolgáltatók ezek után minden vitatott tartalmat inkább eltávolítanak, beleértve a kockázatosnak ítélt, ám esetleg mégis jogszerű anyagokat is.¹⁰²

100 Léotard-törvény 62. szakasz

101 Décision n° 2020-801 DC du 18 juin 2020

102 Az ítélet kommentárja l. itt: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/decisions/2020801dc/2020801dc_ccc.pdf (Letöltve: 2021. november 18.)

5.3. Párbeszéd és kötelező együttműködés

A korrekció gyanánt elfogadott, már ugyancsak említett szeparatizmustörvény az alkotmányos kifogásokat figyelembe véve alakította át a felelősségi szabályokat. Megtartotta az Avia-törvényből az alkalmazási kört: olyan szolgáltatókról van tehát szó, amelyek harmadik személyek által készített online tartalmakat továbbítanak, osztanak meg vagy hivatkoznak ezekre. A szolgáltató akkor esik e rendelkezések hatálya alá, ha Franciaország területén a kapcsolódások száma elér egy bizonyos, rendeletben meghatározott számot; az azonban közömbös, hogy a szolgáltatót Franciaországban vagy máshol alapították vagy jegyezték-e be. Látható, hogy a rendelkezést úgy fogalmazták meg, hogy az a nagy közösségimédia-platformokat vegye célba, hiszen ezek a gyűlöletkeltő tartalmak fő közvetítői: Facebook, Twitter, Instagram, YouTube stb.¹⁰³

A platformokra a törvény azt a kötelezettséget rója, hogy arányos emberi és technológiai erőforrásokat működtessenek annak érdekében, hogy a jogsértő tartalmakat legyen kapacitásuk törölni. A jogalkotó el akarta kerülni, hogy a szolgáltatók mindezt algoritmusokra bízzanak. A vonatkozó rendelkezés részletesen felsorolja, milyen műszaki és szakmai eszközökkel kell a platformoknak mindezt teljesíteniük, de a törvény logikája az, hogy a felhasználót tájékoztatni kell a jogairól és a lehetőségeiről, különösen arról, milyen módon és feltételekkel kérheti a jogellenes tartalom törlését, valamint arról, milyen eljárások keretében tudja a szolgáltató átlátható módon értékelní a kifogásolt tartalmat.¹⁰⁴ A szeparatizmustörvény a hatálya alá tartozó valamennyi szolgáltatót arra kötelezi, hogy természetes személy összekötőt jelöljön ki, akin keresztül egycsatornás kommunikációt folytat a hatóságokkal. Mindamelltt az összekötőt nem terheli olyan felelősség a tartalmakért és azok kezeléséért, mint valamely hagyományos kiadvány felelős szerkesztőjét. Ugyancsak új eleme a jogszabálynak, hogy a platformnak meghatározott rendben el kell járnia saját felhasználójával szemben, amennyiben az gyűlöletkeltő tartalmakat közöl vagy oszt meg. Minden szolgáltatónak rendelkeznie kell vitarendezési mechanizmussal is.¹⁰⁵ A törvény a kiskorúak védelmére külön rendelkezést iktat be. Amennyiben egy tizenöt évnél fiatalabb felhasználó iratkozik fel valamilyen szolgáltatásra a platformon, úgy a szülői felügyeletet ellátó személyeket

103 Szeparatizmus-tv. 42. DGVB-tv. 6-4. szakasz. BIGOT 22. A továbbiakban elhagyjuk a szeparatizmus-tv. módosító rendelkezéseinek jelzését, és csak a DGVB-tv. módosított, hatályos rendelkezéseire utalunk.

104 DGBV-tv. 6-I-7. Bigot, 2021, 23. o.

105 DGBV-tv. 6-4. Bigot, 2021, 24. o.

figyelmeztetni kell arra, hogy ha a kiskorú gyűlöletkeltő tartalmat tesz közzé vagy oszt meg, azért jogi felelősséggel tartoznak.¹⁰⁶

A szeparatizmustörvény felveszi a küzdelmet az ún. tüköroidalakkal (*site miroir*). Ezek – mint ismeretes – arra szolgálnak, hogy egyrészt hackertámadásokat tereljenek el, másrészt hogy jogellenesnek nyilvánított tartalmakat tovább is közöljenek az eredetivel megegyező megjelenésű oldalakon. Az új rendelkezések szerint valamely jogsértő tartalom eltávolításához nem szükséges újabb eljárás, újabb bírói határozat, hanem az eredeti ítélet alapján lehet kérni az internetszolgáltatótól az intézkedést. Közzé kell tenni továbbá azoknak a szolgáltatóknak a listáját, amelyeket bírói ítélet marasztalt el és kötelezett arra, hogy szüntesse meg a hozzáférést a gyűlöletkeltő tartalomhoz. Annak érdekében, hogy az inkriminált oldalakat pénzügyileg meg lehessen fojtani, a hirdetőket arra kötelezi a törvény, hogy honlapjukon tegyék közzé, ha szankcionált webhellyel vannak üzleti kapcsolatban: ez a pornográfia vagy az adócsalás elleni küzdelemből már ismert *name and shame* elve.¹⁰⁷

5.4. Kompromisszumok a hatályos felelősségi rendben

A sajtótörvénynek a szeparatizmustörvény által bevezetett módosítással kialakult hatályos szövege az alábbiak szerint alakul. Egyrészt mentesíti a polgári jogi felelősség alól a szolgáltatót, amennyiben annak nem volt tudomása az általa közzétett vagy tárolt internetes tartalom nyilvánvalóan jogsértő (*manifestement illicite*) voltáról, feltéve, hogy a tudomásszerzést követően haladéktalanul gondoskodik annak hozzáférhetlenné tételéről vagy eltávolításáról. Hasonló mentesség áll fenn a büntetőjogi felelősséggel összefüggésben. Másfelől azt is büntetni rendeli az említett szakasz, ha valaki rosszhiszeműen jelent egyébként legális tartalmat egyedül abból a célból, hogy elérje annak törlését vagy elérhetlenné tételét. A jogsértő tartalomra vonatkozó jelzésnek tartalmaznia kell a bejelentő – aki lehet jogi személy, azon belül közigazgatási szerv – alapvető adatait (név, cím stb.); a kifogásolt tartalom leírását, mibenlétét, pontos helyét az interneten, a kifogás lényegét.¹⁰⁸ A törvény ezen felül kifejezett, általános felmentést ad a szolgáltatóknak az alól, hogy állandóan felügyeljük, kerül-e fel oda jogsértő tartalom. Tehát a szolgáltatóknak – az imént mondottak szerint – csak bejelentésre kell intézkedniük, „hivatalból” nem. Számunkra talán szokatlan, a magyar kodifikációs stílustól idegen módon a normaszöveg meg is indokolja, miért kell ezekkel a tartalmakkal

106 DGBV-tv. 6-5. Bigot, 2021, 25. o.

107 DGVB-tv. 6-3. Bigot, 2021, 27–29. o.

108 DGVB-tv. 6-I-2.-6-I-5. Bigot, 2021, 19. o.

szemben fellépni; az indokot a közérdekben jelöli meg. Hogy melyek ezek az üldözendő tartalmak, azt a törvény egyrészt felsorolja: az emberiség elleni bűntettek tagadása vagy bagatellizálása (*banalisation*); terrorcselekményekre buzdítás vagy effajta cselekmények apológiája; faji, nemi hovatarozás, nemi orientáció vagy identitás, fogyatékoság miatti gyűlöletkeltés; gyermekpornográfia; erőszakra uszítás, különös tekintettel a nemi vagy szexista erőszakra; az emberi méltóság elleni támadás. Ez a szakasz szoros összefüggést teremt a sajtótörvény már említett IV., sajtóvétségeket szabályozó fejezetével, valamint a Btk. vonatkozó rendelkezéseivel, amennyiben kimondja, hogy a szolgáltatónak közre kell működnie e tartalmak visszaszorításában, és feljelentési kötelezettség is terheli, ha effajta tartalmat fedez fel.¹⁰⁹

Az internetes zaklatás esetében a felelősség megállapításának sorrendje más, és a sértett által követendő eljárás is ehhez igazodik.¹¹⁰ Ellentétben a gyűlöletbeszéddel, ahol az első helyi felelős a felelős szerkesztő, vagy az internetes média esetében annak helyébe lépő tartalomszolgáltató (azzal a korlátozással, hogy hivatkozhat arra, hogy a jogellenes tartalom megjelenéséről az adott médiumon nem volt tudomása), az internetes zaklatásért első helyen annak szerzője felel. Felvetődik azonban azoknak a szolgáltatóknak a felelőssége, akik az adott tartalmat közvetítik, megosztják (*intermédiaires techniques*):

- a) a közösségi média (pl. Facebook, Twitter, játékok, blogok, file-megosztók stb.), amelyik a harmadik személy által előállított tartalomnak helyet biztosít (*hébergeur*), ilyet megoszt; vagy
- b) az internetes kapcsolat szolgáltatója.

A közvetítők, fájlmegosztók felelőssége azonban korlátozott. Csak akkor állapítható meg, ha tudomásuk volt a zaklató tartalomról, és nem intézkedtek annak gyors eltávolításáról – nem kötelesek tehát őrködni a hatalmas mennyiségű poszt, üzenet, kép stb. megszerűsége fölött.

A sértett kérheti a tartalom eltávolítását először is annak szerzőjétől, majd ennek eredménytelensége esetén a szolgáltatótól, vagy a platform, fórum stb. üzemeltetőjétől. E kérésének a szolgáltató nem feltétlenül a francia jog, hanem saját szabályzata szerint ad helyet. Minden nagy közösségi médiumnak, fájlmegosztónak, egyéb platformnak megvan ugyanis a szabályzata arra nézve, hogy milyen alakítások és tartalmi feltételek mellett lehet kérni valamely tartalom visszavonását vagy elérhetetlenné

109 DGVB-tv. 6-I-7. Bigot, 2021, u.o.

110 A felelősségi szabályokra és a követendő eljárásra nézve világos összefoglaló található a francia közszolgálati portál alábbi oldalán: <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F32075> (Letöltve: 2022. június 30.) L. még a DGVB-törvény 6., valamint az audiovizuális kommunikációról szóló tv. 93-3. szakasz.

tételét. Amennyiben ez az eljárás sem hoz eredményt, úgy a sértett, a francia jog szerint, a hatóságokhoz fordulhat. Sürgős esetben ideiglenes intézkedést (*référé*) lehet kérni a bíróságtól, hogy a zaklatás abbamaradjon.¹¹¹ Ha a büntetőjogi felelősség is felmerül, a sértett ebben az irányban is elindulhat. A rendőrségen vagy csendőrségen is tehet feljelentést. A kiskorú önállóan is eljárhat, de ez jogilag nem minősül feljelentésnek, és magánfélként sem vehet részt később az eljárásban, hanem csak törvényes képviselője útján. A feljelentés ismeretlen tettes ellen is szólhat, hisz az internetes elkövető személye gyakran nem ismert – ebben az esetben a szolgáltató köteles együttműködni a zaklató kilétének felderítésében.

Anélkül, hogy megvárná a nyomozás eredményét, az áldozat maga is gyűjthet bizonyítékot zaklatásáról, különösen képernyőképeken keresztül. Lehetősége van arra, hogy bírósági végrehajtóhoz (*huissier de justice*) forduljon annak érdekében, hogy a képernyőfelvételeket elkészítse. Ezek a dokumentumok felhasználhatók az eljárás során.

5.5. Joghatóság

Miután a közösségi média lényege szerint globális hálózat, jogsértés esetén felmerül a joghatóság kérdése. Az interneten közzétett tartalmak ellen a francia bíróság előtt akkor lehet eljárást indítani, ha a kifogásolt tartalom

- a) Franciaországban, franciául elérhető; vagy
- b) a francia nyilvánosság számára készült; vagy
- c) sérti a Franciaországban élő személy érdekeit.

Ez akkor is fennáll, ha a szerző nem Franciaországban van, vagy ha a tartalom helye nem francia webhely. Lehet személyes blog, videó vagy bejegyzés a közösségi médiában. A tartalom akkor is perelhető, ha nem minden internethasználó számára elérhető. Lehet például, hogy csak bizonyos „barátok” számára érhető el egy adott platformon.

A feljelentés mellett lehetséges a bejelentés is egy külön erre a célra rendelt, Pharos¹¹² nevű online belügyi platformon. Az alapötlet az, hogy a közösségi médiában bárki lehet *cyber*-bűncselekmény tanúja.

Annyi bizonyos, hogy az itt felsorolt eszközök ellenére sem lehetséges rövid úton eltávolíttatni a jogsértőnek vélt internetes tartalmakat; ha az azokért felelős személy vagy médium nem működik együtt a sértettel, akkor végső soron csak a rendes polgári és büntetőjogi eljárások maradnak (az azonnali intézkedés kivételével). Emlékeztetünk

¹¹¹ Ennek általános szabályait a polgári perrendtartás (*Code de procédure civile*) tartalmazza.

¹¹² Elérhető: <https://www.internet-signalement.gouv.fr/PharosS1/> (Letöltve: 2022. június 30.)

rá, hogy az Avia-törvény erre kínált volna megoldást, de ehhez az Alkotmánytanács a bírói hatáskör sérelmétől tartva nem járult hozzá.

5.6. A munkaadók és oktatási intézmények felelőssége

Az internet-szolgáltatókhoz, közösségimédia-platformokhoz képest egészen más természetű az oktatási intézmények vagy a munkáltatók felelőssége. Az oktatási intézmények vezetőinek felelősségéről már szoltunk az iskolai zaklatás elleni fellépés kapcsán. A munka törvénykönyve¹¹³ (a továbbiakban: Mtk.) tartalmaz a morális és a szexuális zaklatás elleni rendelkezéseket. A jelenség ellen a munkáltatónak is fel kell lépnie; meg kell tennie mindazokat az intézkedéseket, amelyek a munkavállalók fizikai és mentális egészségének védelmét szolgálják. Mindezt kezdeményező módon, pl. balesetvédelmi oktatás és egyéb információátadás útján. A balesetek és egyéb munkahelyi ártalmak, köztük a szexuális és morális zaklatás kockázatainak megszüntetésére vagy legalább csökkentésére kell törekednie. Bár mindkettő elkövethető az internet segítségével, a *cyberbullying* vagy *cyber mobbing* kifejezés az Mtk. rendelkezései között nem fordul elő, és nincs tudomásunk olyan bírói ítéletről sem, amely elvi jelleggel segítene eldönteni, hol húzódhatnak ennek a felelősségnek a konkrét határai. Ennek hiányában az általános munkavédelmi szabályok betartásához fűződő felelősség terhelheti a munkaadót.

6. Összegzés

A szólás- és kifejezési szabadság a legfőbb alkotmányos értékek egyike a francia alkotmányos rendben, bár a szabadság mellett a szóért viselt felelősség is szerepel az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatában. A kifejezés szabadságának korlátozását közérdekből és nyomós magánérdekből az alkotmány így megengedi, de ennek konkretizálása mégis nehézségekbe ütközik a jogalkotó és a jogalkalmazó számára. A gyűlöletbeszéd szempontjából leginkább meghatározó jogforrás a sajtó szabadságáról még 1881-ben elfogadott, máig hatályos, többszörösen módosított törvény, amely kezdettől fogva tartalmazott büntetőjogi elemeket, és ekként szankcionált sajtóvétségeket. 1972 óta a rasszista és más, kisebbségek ellen gyűlöletet keltő megnyilvánulások tényállásai is szerepelnek benne. Az újabb médiumok megjelenésére, és a rasszizmus és más, csoportok és közösségek ellen uszító megnyilvánulások elleni fellépés igényére a jogalkotó

113 Code du travail

újabb és újabb törvényekkel, a sajtótörvényen és a Büntető törvénykönyv különös részén belül újabb és újabb szabályokkal igyekeznek válaszolni a változó társadalmi igényekre, felismerve, hogy a digitális forradalom előrehaladásával egyre több tényállás valósítható meg az interneten vagy annak felhasználásával. Nyilvánvalóan ilyen a gyűlöletbeszéd és a zaklatás. A francia jogalkotó egyelőre bizonytalan, és mintha átmeneti megoldásokat választana. Általában nem alkot önálló, *sui generis* tényállásokat a kiber-bűncselekményekre: a törvény nem ismer cyberbullyingot, hanem csupán a zaklatás internetes elkövetési módját mint minősített esetet. A gyűlöletbeszéd esetében pedig azt az utat járja, hogy az elkövetéshez szükséges médiumok közé fölvette előbb a rádiót és a televíziót, utóbb pedig a világhálót. A szabályozás fejlődése általában átfogó törvénymódosításon, nagy, interdiszciplináris lépésekben halad előre, amelyek több jogterületet és azok meghatározó jogi normáit reformálják időről időre. Ilyen szabályozási igényt keletkeztetett az internet, a közösségi média és az okostelefon elterjedése. A sajtótörvénnyel együtt például szükségképpen módosítják ilyenkor a Büntető törvénykönyvet, a Büntetőeljárás Kódexet, de az internetes távközlési és szolgáltatóipar ágazatra új, önálló jogszabályokat is alkotnak, például a digitális gazdaságba vetett bizalom megerősítéséről. Tartalmi oldalról megállapítható, hogy a francia jogalkotó más európai országokhoz képest korán szembenézett a faji alapú gyűlöletbeszéd és az internetes zaklatás jelentette kihívással, de a rohamosan változó társadalmi és politikai környezetben az általa adott válaszok természetesen nem tekinthetők véglegesnek.

A kifejezés szabadsága és a felelősség közötti egyensúly kényes és dinamikus. Az alkotmányos vizsgán megbukott az a kísérlet, hogy a gyűlölködő tartalmakat rövid úton hozzáférhetetlenné lehessen tételni a szolgáltatóval, mert a francia jogrendszer ellenáll a bírói utat kikerülni igyekvő megoldásoknak. Így csak a rendes jogi út marad, valamint a szolgáltatókkal való együttműködés akár önkéntes, akár ösztönzött, akár kikényszerített alapon. A nagy platformok belső szabályzatai jellemzően maguk is tiltják a jogellenes megnyilvánulásokat, így eséllyel lehet kérni őket ezek eltávolítására. Az internetes zaklatás megelőzésére és leküzdésére szolgáló néhány nem jogalkotási eszközt is bemutatunk, elsősorban az iskolai zaklatás területéről. Ez utóbbi jellegzetessége, hogy a kormányzat magas szinten igyekszik tudatosítani a problémát tanároknak, diákoknak és szülőkben egyaránt, valamint épít a diákok önszervező és egymást érzékenyítő képességére, amennyiben a cyberbullying elleni küzdelemre bevezette a diáknagykövetek intézményét.

Irodalomjegyzék

- BIGOT, C. (2021) 'Les discours de haine et les contenus illicites en ligne', *Revue Française de Droit Administratif (RFDA)*, 37(5), 835–844. o.
- BLAYA, C. (2018) 'Cyberbullying in France' in Baldry, A. C., Blaya, C., Farrington, D. P. (szerk.) *International Perspectives on Cyberbullying: Prevalence, Risk Factors and Interventions*. 1. kiadás. Cham: Palgrave Macmillan.
- BRAHIM, R. (2020) 'La législation antiraciste française, support d'un racisme structurel', *Communications*, 2020/2, 237–250. o.
- HCE (Haut Conseil à l'Égalité entre les femmes et les hommes) (2018) *En finir avec l'impunité des violences faites aux femmes en ligne: une urgence pour les victimes* [Online]. Elérhető: https://www.haut-conseil-egalite.gouv.fr/IMG/pdf/hce_rapport_violences_faites_aux_femmes_en_ligne_2018_02_07.pdf (Letöltve: 2022. november 21.)
- HOCHMANN, T. (2022) 'Du lustre après dix lustres: la loi de 1972 contre le racisme a cinquante ans', *Revue des droits de l'homme*, 2022/21. DOI: 10.4000/revdh.14356
- KONDOROSI, F. (2015) 'A véleményszabadság nemzetközi jogi megítélésének paradigma-váltásai', *ACTA Humana*, 2015/2, 81–96. o.
- MESA, R. (2022) 'Le droit pénal général à l'épreuve de l'infraction digitalisée', *Recueil Dalloz*, 2022/3.
- QUEMENER, M. (2018) 'Cyberharcèlement: quelles évolutions législatives?', *Lamyline Actualités du droit*, 7 décembre 2018 [Online]. Elérhető: <https://www.actualitesdudroit.fr/browse/penal/droit-penal-special/18194/cyberharcèlement-quelles-évolutions-législatives> (Letöltve: 2022. december 8.)
- VAN GEEL, M., VEDDER, P., TANILON, J. (2014) 'Relationship Between Peer Victimization, Cyberbullying, and Suicide in Children and Adolescents: A Meta-analysis', *JAMA Pediatr*, 168(5), 435–442. o. Doi: 10.1001/jamapediatrics.2013.4143
- VILLARD, M. (2001) 'La liberté d'expression dans l'Histoire' in *Bulletin de l'Académie du Var*. Toulon: Académie du Var, 137–148. o.